

DALIA SVIDERSKIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

Mokslinių tyrimų kryptis: onomastika (tikrinių žodžių darybos, kilmės, motyvacijos tyrimai).

DOI: <https://doi.org/10.35321/all81-05>

PRIESAGINIŲ MARIJAMPOLĖS APSKRITIES HELONIMŲ MOTYVACIJA

Motivation of Suffixal Helonyms
of Marijampolė County

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojamas savitas ir įdomus beekvivalentės leksikos sluoksniu – priesaginiai helonimai. Siekiant atskleisti jų formaliosios struktūros ir reikšmės motyvuotą ryšį, šie vandenvardžių klasės reprezentantai tiriami struktūrinės, semantinės, motyvologinės analizės lingvistiniais metodais. Disponuojama kuo išsamesne informacija apie denotatą, panaudojami *Žemės vardų* anketose (1935–1937) užfiksuoti tiriamojo ploto informantų kalbinės sąmonės duomenys, jų pažinimą, patirtį, žinojimą atspindinti, onomastinę situaciją suprasti padedanti išlikusi papildoma informacija.

Straipsnis vertingas leksikologijos mokslui ir kitiems jos skyriams: etnolingvistikai, sociolingvistikai, psicholingvistikai, kognityvinei lingvistikai, savos toponimikos praktikai, tikrinio žodžio fenomeno sampratai. Kultūrinės globalizacijos kontekste svarbi iš tyrimo ryškėjanti gamtos fragmento (pelkėtų vietų) interpretacija tam tikro ploto kalbos sistemoje. Atlikto tyrimo rezultatai galėtų prisidėti sprendžiant regioninės savimonės, tapatumo klausimus.

ESMINIAI ŽODŽIAI: vietovardžiai, vandenvardžiai, helonimai, toponominacija, motyvacija, įvardijimo principai, įvardijimo būdai, metafora, metonimija, elipsė, semantinė daryba.

ANNOTATION

The article addresses suffixal helonyms, which constitute a peculiar and interesting layer of the so called non-equivalent lexis. In order to reveal the motivated connection between

their formal structure and meaning, these representatives of the hydronym class are analysed using the linguistic methods of structural, semantic, motivological analysis. As comprehensive information about the denotatum as possible is in use; the article also makes use of the data about the linguistic consciousness of the informants from the area under analysis, which were recorded in the “Land Names” questionnaires (1935–1937), as well as the surviving additional information enabling us to grasp their knowledge and experience and helping to understand the onomastic situation.

The article is valuable for the science of lexicology and its other branches: ethnolinguistics, sociolinguistics, psycholinguistics, cognitive linguistics, the practice of local toponymy, and the conception of the phenomenon of the proper word. The interpretation of the fragment of nature (marshy places) in the language system of a certain area emerging from the study is important in the context of cultural globalization. The findings of the study could contribute to the solution of the issues of regional self-consciousness and identity.

KEYWORDS: toponyms, hydronyms, helonyms, toponymization, motivation, principles of nomination, ways of nomination, metaphor, metonymy, ellipsis, semantic word-formation.

ĮVADAS

Žmonijos pažintinė, komunikacinė veikla ir neįvardytų objektų egzistavimas parodo vieną iš pagrindinių kalbos uždavinių, kaip „užpildyti“ visas kalbinės veiklos sritis naujais įvardijimais¹. Todėl leksinės nominacijos tyrimai vykdomi dviem kryptimis: aiškinantis kalbinio ženklo struktūrą ir nominacijos proceso ryšius su įvardijamuoju objektu. Iš to, kas pasakyta, ir naujausių vykdytų pastarųjų metų nominacijos bei motyvacijos tyrimų (Mildos Norkaitienės (zoonimų), Aurelijos Gritėnienės (fitonimų), Jūratės Lubienės (mikonimų), Dalios Sviderskienės (toponimų)) matyti, kad mokslinis požiūris krypta į įvairiaaspekčius kalbinių reiškinių aprašus. Įvardijimas suprantamas ne tik kaip naujų kalbinių vienetų *susidarymo procesas*, bet ir kaip sudėtingo *proceso rezultatas*, todėl jo sprendimas sietinas su keleto klausimų sprendimu: įvardijimo būdų, priemonių nustatymu, skirtingų požymių išaiškinimu (lingvistinis aspektas); klausimų, susijusių su kalbos, mąstymo ir supančios aplinkos sąveika, sprendimu (gnoseologinis aspektas). Praėjusio amžiaus paskutiniais dešimtmečiais žodžių réikšmės imtos tirti dviem viena kitą papildančiomis kryptimis: semasiologijos (tyrimo kryptis nuo formos prie turinio) ir onomasiologijos (tyrimo

---

¹ Kazys Alminauskis *Instrukcijoje Lietuvos žemės vardynui surašyti* teigė: „Šimtai tūkstančių žemėvardžių yra paslėpti tarp žmonių“ (Alminauskis 1934: 4).

kryptis nuo turinio prie formos). Kaip teigia Evalda Jakaitienė, semasiologinio reikšmės tyrimo tikslas buvo atsakyti į klausimą „*Ką reiškia vienas ar kitas žodis?*“, onomasiologinio – „*Kokiu žodžiu išreiškiama viena ar kita sąvoka, pavadinamas dalykas ar nusakomas vertinimas?*“ (plg. Jakaitienė 2010: 42). Taigi, leksikos inventoriaus analizė onomasiologiniu aspektu reiškia nominacijos procesą nuo įvardijamojo objekto (pa)žinojimo iki nominacijos rezultato – įvardijimo, arba vardo suteikimo. O tai reiškia, kad nominacijos proceso analizė onomasiologiniu aspektu pirmenybę teikia kalbos vienetų analizei iš įvardytojo, vardų „kūrėjo“ pozicijos – tam tikro nekalbinio turinio raiškai tam tikra kalbine forma. Be to, nominacijos proceso tyrimų onomasiologiniu aspektu aktualumas pasireiškia ne tiek kalbinių formų atranka tam tikram turiniui išreikšti, kiek šių kalbinių formų (ženklų) sandaros būdams ir principams išaiškinti. Taigi, norint atlikti visavertę įvardijimo procesų analizę, svarbu nustatyti nominacijos principus, būdus ir priemones. Anot Olgos I. Blinovos (Tomsko motyvologijos mokykla), įvardijimo principai yra atskaitos taškas, taisyklės, kurios formuojasi tam tikro ploto kalbinės bendruomenės narių motyvacinių požymių apibendrinimo pamatu ir tuo pačiu metu patys yra atskaitos taškas naujiems įvardijimams rasti (Блинова 1984: 77)².

Lietuvių priesaginių vietovardžių darybos ir kilmės analizei skirta daugiausia vietos savoje toponimikoje: helonimų – Laimučio Bilkio, oikonimų – Marijos Razmukaitės, oronimų – Dalios Kačainaitės. Iš jų išsamiausiai darybos požiūriu ištirti helonimai (Bilkis 2008). Šis regioninės helonimijos motyvacijos tyrimas papildė esamą tyrimų situaciją, skatina aptariamą tematikos studijas. Sudurtinių ir sudėtinių Marijampolės apskrities helonimų motyvacijos tyrimai jau atlikti (Sviderskienė 2016; 2017). Juose neapsiribota vien helonimų atsiradimo motyvų išaiškinimu, buvo (iš)skirti ir hidroobjektų nominacijos principai – tai suteikė papildomą semantinį kriterijų aiškinantis helonimų motyvaciją. Siekiant aktualizuoti priesaginių helonimų motyvacijos tyrimo naujumą, atkreiptinas dėmesys į tai, kad helonimai, kaip ir kiti toponimai, yra antrinės nominacijos reprezentantai. Tarpusavyje jie nėra vienodi – vieni antrinės tiesioginės, kiti – antrinės netiesioginės nominacijos rezultatai. „Antrinė netiesioginė nominacija nuo tiesioginės antrinės skiriasi savo rezultatu: šiuo atveju sukuriamas ne savarankiškas naujas žodis, bet tos pačios formalios sandaros žodžiui tam tikrame junginyje su kitais žodžiais suteikiama nauja reikšmė. Tokios nominacijos keliu formuojasi vadinamieji semantiniai dariniai“ (Jakaitienė 2010: 22). Šį apibrėžimą paaiškina Jūratės Lubienės mikonimų nominacijos ir motyvacijos tyrimų praktika paremtas pastebėjimas: „Semantinės nominacijos atveju nominatemos ir leksinio motyvatoriaus formalioji pusė tapatūs, o reikšmės susiję asociaciniu

² Dėl įvardijimo principų dar žr. Голев 1972a.

ryšiu“ (Lubienė 2015: 62). Neišleistinas iš akių ir kitas svarbus mokslininkės pastebėjimas dėl elipsinio įvardijimo būdo: „Toks nominacijos procesas gali būti suvokiamas taip: iš dvižodžio pavadinimo padaromas vienažodis, formaliai praleidžiant pagrindinį kolokacijos narį, o semantiškai – jo reikšmę inkorporuojant į buvusio determinacinio nario semantiką“ (ten pat).

Tiek semantinės darybos, tiek elipsinio įvardijimo būdo reprezentantai kitų šalių toponimijoje skiriami jau seniai. Ukrainiečių onomastas Jurijus A. Karpenko pastebi genetinę toponimų priklausomybę nuo būdvardžių, apibūdinančių vietų vardus. Kadangi toponimai yra specifiniai vietų skiriamieji ženklai, todėl būdvardžiai paprastai vartosenoje išreiškia įvardijamų vietų požymius, o tai reiškia, kad gramatiškai jie yra fiziografinių terminų pažyminiai ir toks įvardijimo būdas toponimijoje, atitinkantis schemą „terminas – toponimas“, gana įprastas. Šį teiginį patvirtina ir istorinių šaltinių įrašai, akivaizdžiai fiksuojantys, kaip daugelis sudėtinių vietovardžių sutrumpėjo, o būdvardis sudaiktavardėjo (plačiau žr. Карпенко 1966)³.

Dėl kalbos ekonomijos susiformavęs elipsinis įvardijimo būdas prilyginamas ir kitam kalbos ekonomija pasižyminčiam metoniminio perkėlimo būdui. Metonimiją, kaip vieną iš ryškiausių mikrotoponimijos bruožų, taip pat mini J. A. Karpenko (plačiau žr. Карпенко 1967: 18). Apie ją, kaip vieną aktyviausių įvardijimo būdų, besireiškiančių toponimikoje, rašė ir kiti rusų mokslininkai: Julija I. Čiaikina, Nikolajus D. Golevas, Liudmila A. Zacharova, Natalija G. Nesterova, Galina N. Starikova ir kt.⁴

Ypač svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad kalbos ekonomijos tikslais susidaryę elipsinio ir metoniminio įvardijimo atvejai tiriama bei publikuojami šiame straipsnyje. Jie – jautriausias beišnykstančių (išnykusių) helonimijos (ir visos toponimijos) sluoksnis. Dėl savo „ekonominio“ pavidalo (ypatybė ⇒ helonimas, vieta ⇒ helonimas) lauko tyrimų metu būtent šie vietų vardai patenka į „nesaugią zoną“ ir gali būti neidentifikuoti kaip tikriniai vardai, gali likti neatpažinti ir neužrašyti. Būtent jie greičiausiai paklūsta laikui ir pastarojo padiktuotiems pokyčiams – melioracijai, kolektyvizacijai ir kitiems vietovardžių užrašymo laikotarpiui būdingiems veiksniams. Taigi, šių įvardijimų praradimo pavojus taip pat skatina juos tirti ir publikuoti.

Šiame straipsnyje, be minėtųjų, atsižvelgiama ir į kitus lingvistinės paradigmos kaitos akivaizdoje išskylančius naujus toponimijos vertinimo aspektus (pastarųjų metų lingvistikoje pabrėžiama supančios aplinkos suvokimo būdų ir jos konceptualizacijos reprezentacija). Kaip bus matyti toliau tyrime, visi

³ Dėl sudėtinių (nesutrumpėjusių) rusų ir lietuvių toponimų formaliosios raiškos bei ją atitinkančių modelių dar žr.: Просвирнина 2001: 35–48; Sviderskienė 2017: 78–102.

⁴ Plačiau žr.: Чайкина 1983; Палкина 1983; Голев 1991; Захарова, Нестерова, Старикова 2003.

įvardijimo būdai išreiškiami juos atitinkančiomis schemomis, įgalinančiomis geriau suprasti onomastinės situacijos metu plėtotą įvardytojo mąstymo kryptį⁵. Pats žodis *schema* reiškia tam tikrą vaizdą, figūrą, o po to ir tam tikrą vidinę sandarą, atitinkančią tam tikrą gramatinių taisyklių tvarką, padedančią identifikuoti mąstomąsias struktūras.

Analizuojant medžiagą siekiama (1) atskleisti požymį, tapusį pelkėtų vietų įvardijimo pamatu⁶; (2) nustatyti (interpretuoti), ką reiškė vietos vardas susidarymo, vartimo *nomina propria*, metu; (3) paaiškinti tiriamosios etninės srities atstovo šios vietos suvokimą, sampratą, vertinimą ir loginį jos paaiškinimą, grįstą sava kultūrine patirtimi, atskleisti vardų „kūrėjo“ strategiją įvardijimo proceso metu.

Tikslui pasiekti vandenvardžių klasės reprezentantai tiriami struktūrinės, semantinės, motyvologinės analizės lingvistiniais metodais. Disponuojama kuo išsamesne informacija apie denotatą, panaudojami *Žemės vardu* anketose (1935–1937) užfiksuoti tiriamojo ploto informantų kalbinės sąmonės duomenys, jų pažinimą, patirtį, žinojimą atspindinti išlikusi papildoma informacija, padedanti geriau suprasti ir paaiškinti onomastinę situaciją. Atliekant tyrimą taikomas mokslinis pažinimo metodas (helonimų grupavimas į tam tikras grupes, remiantis jų panašumais arba skirtumais pagal pasirinktus kriterijus), vidinės rekonstrukcijos metodas bei pragmatinės, kognityvinės interpretacijos ir aprašomasis metodai.

Analizuojant tarpukario medžiagą tikriniai žodžiai buvo lyginami su bendriniais, užfiksuotais tarminiuose tiriamojo ploto leksiką sutelkusuose žodynuose, ir didelės apimties apibendrinamajame lietuvių kalbos leksikos daugiatomyje, išleistame ir elektroniniu variantu, *Lietuvių kalbos žodyne* (toliau – LKŽe). Kadangi motyvacijos tyrimui svarbus žodžių junglumas gyvojoje kalboje, išryškinantis jų reikšmes ir reikšmių atspalvius, pastarasis žodynas, anot pačių jo sudarytojų, kaip įvairios daugiasluoksnės informacijos apie žodžius šaltinis, buvo ypač pravartus. Be to, „lietuvis labiau nei kas kitas yra susijęs su kaimu. Savita kaimiškojo gyvenimo dokumentacija yra laikomas dvidešimttomis *Lietuvių kalbos žodynas* [...], kuriame pateikiama senoji, tarmių [...] leksika. Jame

⁵ Kaip bus matyti toliau, informatyvus straipsnio antrojo skyriaus *Dabar ne visai aiškios motyvacijos priešaginiai helonimai* turinys. Jis atskleidžia, kaip svarbu atliekant toponimijos tyrimą žinoti onomasiologines schemas ir disponuoti šiomis žiniomis.

⁶ Antrinės beekivalentės leksikos įvardijimo atveju galima kalbėti apie motyvacinį įvardijimą, nes jo pamatą sudaro tam tikras denotato požymis. Motyvacija yra objektų, daiktų, tikrovės reiškinių ar pan. įvardijimo proceso sąlyga (plg. Толстая 2002: 120). „Požymis, tampantis nominacijos pagrindu kuriant naują vardą, vadinamas vidine žodžio forma arba motyvacijos požymiu“ (Gritėnienė 2006: 24).

itin gražiai dokumentuojama įtvirtintos kalboje ir per kalbą mus veikiančios liaudies pasaulio vizija ir puoselėjamos vertybės“ (Rutkovska 2016). Todėl pagrįžtina, kad tarpukario administracinio vieneto (Marijampolės apskrities) helonimų semantinės grupės reprezentantų įvardijimo ir motyvacijos išaiškinimo (interpretavimo) klausimams spręsti šis žodynas ypač vertingas.

Tyrimas vykdytas paisant viso toponiminio konteksto, atskiri vietų vardai vertinami pirmiausia tiriamojo ploto toponiminės sistemos kontekste ir tik atskirais atvejais remiamasi viso kalbinio ploto reprezentantais iš gyvosios kalbos užrašytais ir sugulusiais Vietovardžių kartotekos (toliau – VK) lapeliuose bei publikuotais *Lietuvos vietovardžių žodyne*. Iliustruojančių pavyzdžių atrankoje pirmenybė teikiama iš gyvosios kalbos užrašytiems vietų vardams. Straipsnyje laikomasi tų pačių, įprastų ir nusistovėjusių, lietuvių toponimijoje medžiagos pateikimo kriterijų⁷.

1. AIŠKIOS MOTYVACIJOS PRIESAGINIAI HELONIMAI

1.1. Įvardijimai pagal tam tikras hidroobjektų ypatybes.

1.1.1. Įvardijimai pagal formą.

(1) Tiesioginio įvardijimo reprezentantai.

ypatybė ⇒ helonimas

Iš aplinkos forma išsiskyrusi bala įvardyta **Apvaliukė** b., rst. KzR (Jūrės GA)⁸, plg. liet. *apvalūs*, -i ‘ritinio ar rutulio pavidalo; apskritas’. Nesunkiai numanoma vv. reikšmė – **apskrita**, -as. Kitas šiai mikrogrupei priskirtinas įvardijimas **Riestukė** b. KzR, plg. liet. *riėstas*, -à ‘kuris puslankio pavidalo, gaubtas’. Jūrės GA informantų teigimu, [bala] *panaši į pusę rato*⁹, t. y. **puslankio pavidalo, išlenkta** bala. Taigi, įvardyta remiantis heloobjekto forma. Priesaga -(i)ukė parodo teigiamą emocinį šios mikrogrupės vietų vertinimą.

(2) Netiesioginio įvardijimo reprezentantai.

a) Toliau aptariami keli netiesioginio įvardijimo pagal formą reprezentantai; dažnai objekto formos požymis koreliuoja su jo gabaritiškumu.

ypatybė ⇒ helonimas

---

⁷ Dėl medžiagos skirstymo ir analizės tvarkos dar žr. Sviderskienė 2016: 246–247.

⁸ Dėl vv. darybos ir kilmės aiškinimo dar žr. LVŽ I 168, kur helonimai siejami su liet. *apvalūs*, -i.

⁹ Vėlesniais lauko tyrimų duomenimis, kuriuos paliudijo VK lapelio įrašas, 1982 m. Marackų k. (KzR apyl.) užrašytas vietos vardas *Riestukė*, informanto teigimu, plynia *pasagos formos*.

Dėl **lenktos formos** (greičiausiai puslankio pavidalo) ir galbūt kiek didesnės nei įprasta apimties bala galėjo būti apibūdinama kaip **Kirovinė** b. Šil. Dėl tokio spėjimo plg. liet. *kiřvinė, kirvinė* ‘prie sienos prikalamas išlenktas pagalys kirviui įkišti’, dar plg. *kiřvinis, -ė, kirvinis*: *Gelžis kirvinis yra stambus, dera kirvio ausims* (Šts)¹⁰.

Pailga, nedidelė bala etninės srities atstovų galėjo būti apibūdinama kaip **Pupinė** b. Klvr, plg. liet. *pupinis, -ė* ‘į pupą panašus’ [Pupinis žukas (karkvabalis) *Lnt*].

Gamtinė kraštovaizdžio sritis Agurkiškės girininkijoje, iš aplinkos išsiskyrusi pagal jos panašumą į išpjovimą, įvardyta **Langinė** b. KzR (Agurkiškės GA), plg. liet. *langinis, -ė* ‘su lango pavidalo išpjova’, dar plg. liet. *lángas* ‘skylė, praraja liūne, akis’¹¹ (liet. *skylė* ‘kiaurymė ar natūrali anga’, liet. *prarajà* ‘liūne kiaura vieta, akis’, liet. *akis* ‘liūne kiaura vieta’). Dėl semantikos dar plg. *Langiaraitis* rst. Jz (VK). Taigi, galima numanyti, kad balai be to, kad ši buvo **panaši į lango pavidalo išpjovą**, galėjo būti būdingos ir kitos ypatybės, kaip antai: nedidelė apimtis, gilumas, ją gaubiančių krantų nestabilus, siūbuojantis paviršius ar pan. Ši aiškinimą pagrindžia ir sakinytis, atspindintis žmogišką patirtį, užrašytas iš gyvosios kalbos: *Arti prarajōs nei daeit negalima, ba labai siūbuoja – rodos, kad imsi ir nugarmėsi* (Mrs).

Užakusi bala buvo įvardyta **Baltakinė** b. Lbv. Saulėgražų ir Pagraužių kaimų *Žemės vardų* anketoje užfiksuota pateikėjo pastaba: [baloje] *visada baltas vanduo*. Dėl semantikos plg. raistavardį *Baltākė* Sug (LVŽ I 342)¹². Nominatyvinio požiūriu akivaizdu, kad įvardijama per tam tikros ypatybės turėtoją (regos organą, esantį viršutinės kūno dalies, galvos, srityje), kurio ypatybė išivaizduojamai būdinga ir įvardijamajam geoobjektui, plg. liet. *baltākė* ‘balta, išversta akis’ [Dėbtelėjo su savo baltakēm, neit (net) baugu pasidarė *Gs*; Išvertęs savo baltakės ir spokso *Plv*], dar plg. liet. *akis* ‘liūne kiaura vieta; pelkių ar baigiančių užaugti ežerų nedidelis vandens plotas’. Dėl semantikos plg. tiriamajame plote užfiksuotą balovardį *Aklōji* b. Mškč (LVŽ I 36).

Tam tikra kraštovaizdžio zona buvo nominuota **Káulinė** b. KzR (Runkių GA), taigi, numanoma vv. reikšmė – **kaulo pavidalo** bala [liet. *káulas* ‘kietas

¹⁰ Kadangi, kaip buvo minėta įvade, motyvacijos tyrimui svarbus žodžių junglumas gyvojoje kalboje, išryškinantis jų reikšmes ir reikšmių atspalvius, siekiant paaiškinti pelkėtų vietų įvardijimo kryptį, jų motyvacijos logiką, sakinių, užrašytų iš gyvosios kalbos, tautosakos, grožinės literatūros ir užfiksuotų LKŽe, tam tikros vietos pabraukiamos. LKŽe santrumpos atskirai neaiškinamos.

¹¹ Dėl šio vv. darybos dar žr. Bilkis 2008: 186.

¹² Dar žr. Bilkis 2008: 185. Čia balovardis kvalifikuojamas kaip ne visai aiškios kilmės (*Baltakinė* b. Lb, plg. *Baltākė* rst. Sug). Dar kitaip kvalifikuojama LVŽ I 342: helonimas kildinamas iš asmenvardžio *Báltakis, Baltákis*.

kūno audinys, skeleto dalis]. Siekiant argumentuotai paaiškinti, koks vietos požymis lėmė šį įvardijimą, atsakymo ieškota ir kitų plotų toponimijoje, užrašytoje iš gyvosios kalbos. VK rastas užfiksuotas balovardis *Káulinė* b. Krkn¹³ su pateikėjo komentaru *pailga*, parodantis, kad įvardijimo metu galėjo būti aktualizuotas vizualiojo geobjekto pavidalo tam tikras aspektas – **išsidėstymas erdvėje** (dar plg. kaulas – skeleto dalis)¹⁴. Kita vertus, galbūt vietai, kaip ir kaului, būdingi įdubimai bei iškilimai asociatyviai galėjo (su)sieti šiuos skirtingų sričių reprezentantus. Tame pačiame plote užrašyto balovardžio¹⁵ *Káulinis raistas* b. Šil (Mikališkio GA) pateikėjo išreikštas motyvacijos paaiškinimas *bala*, *apsupta sausumos*, leido manyti, kad hidroobjektas greičiausiai buvo nedidelės apimties, todėl įvardytojo galėjo būti identifikuotas supančios mikroaplinkos atžvilgiu ir diferencijuotas pagal išsidėstymą (konfiguraciją) erdvėje¹⁶. Tokiam paaiškinimui, regis, paklūsta ir analizuojamasis įvardijimo atvejis.

b) Metaforiniai įvardijimai.

indas ⇒ helonimas

Tam tikros formos ir dubumo indo pavadinimas tapo balos ***Bliūdėlis*** b. KzR (Runkių GA) įvardijimo atrama (liet. *bliūdėlis, plg. *bliūdas* ‘dubuo; į jį telpančias kiekis’ [*Apvalus* kap *bliūdas* Gs]). Semantiškai artimų vv. kalbiniame plote užfiksuota ir daugiau: *Bliūdėlis* ež. Kpč, *Bliūdėliakalnis* kln. Sdk; *Bliūdelinis* upl. Vln¹⁷ (plg. šio vv. gretimines lytis: *Bedugnis* ir *Mėžymėlio Bliūdėlis*)¹⁸. Dėl semantikos dar plg. tiriamajame plote užfiksuotus įvardijimus, tarpusavyje besiskiriančius tam tikro aspekto – lėkštumo (dubumo) – laipsniu ir įsivaizduojamai talpinamo vandens kiekiu: *Bliūdas* b. KzR (Papilvio GA), *Šaukštas* b. KzR (Runkių GA), *Torielka* b. KzR.

Greičiausiai dėl formos ir tam tikro jos dubumo bala buvo nominuota ***Druskìnė*** b. Mrj, plg. liet. *druskìnė* ‘indas druskai laikyti; kiekis, telpančias į druskinę’ [*Atnešk nuo aukšto druskinę druskos Mrj*], dar plg. liet. *druskìnis*, *-ė*

¹³ Panevėžio aps. Krekenavos vlsč. Stukų k. *Žemės vardų* anketa.

¹⁴ Dėl vv. darybos žr. Bilkis 2008: 167; dėl šio ir sudėjimo būdu padaryto helonimo *Káulinis raistas* bala (pelkė), apsupta sausuma, (Šil Mikališkio GA) motyvacijos aiškinimo žr. Sviderskienė 2017: 94.

¹⁵ Antrojo dėmens ir objekto nuorodos nesutapimas rodo netikslią geobjekto identifikaciją arba pasikeitusį jo gamtinį geografinį statusą.

¹⁶ Dėl vv. motyvacijos paaiškinimo žr. Sviderskienė 2017: 94.

¹⁷ Dėl šių vv. žr. LVŽ I 418.

¹⁸ Dėl šių vv. žr. ten pat, p. 414.

‘naudojamas druskai laikyti’¹⁹. Aktualiąją balovardžio reikšmės apimtį galėjo sudaryti ir dar keli požymiai (šviesus paviršius ir pan.).

Taip pat dėl formos ir dėl joje galimai (įsivaizduojamai) talpinamo vandens kiekio bala buvo įvardyta **Ragūtis** b. Ldvn, plg. liet. *ragūtis* ‘tokios išaugos pavidalo arba iš jos padarytas indelis tabakui, parakui, aliejui ir kt. laikyti ar vynui, midui gerti; jame telpantis kiekis’ [Širyt prisidėjau pilną ragutį taukų [rateliui tepti], ogi įpuolė šuo ir visus išlaižė VI]. Taigi, numanoma tiek vienos, tiek kitos vietos vardo apibendrinta reikšmė – **apvali, nedidelė, negili**.

krosnies dalis ⇒ helonimas

Krosnies dalis, t. y. tam tikra įduba joje, tapo kraštovaizdžio dalies, natūralios įdubos, įvardijimo atrama: **Pečiukas** b. Lbv, plg. liet. *pečiukas* ‘niša su durelėmis krosnyje maistui šiltai laikyti, pečionė, dėklė’ [Dėk mėsą į pečiuką, čia stovėdama atšals *Mrj*; Įdėk mėsą į pečiuką, ten katė neprieina *Krsn*]. Panašu, kad ir žinomas (pa)talpinamų buities daiktų gabaritiškumas turėjo reikšmės įvardijimo procese, dėl šio pastebėjimo plg. liet. *niša* ‘sienoje padarytas įdubimas kam nors pastatyti’, liet. *pečiōnė* ‘įdubimas, skylė [...] smulkiems daiktams pasidėti [...]’ [Skylė pečiuje dėl padėjimo puodelių bus pečiōnė J. (LKŽe)].

žmogus ⇒ helonimas

Iš aplinkos savo forma išsiskyręs topoobjektas įvardytas emociškai nuspalvintu vardu **Panaité** b. Vv²⁰, plg. liet. *panaitė, panaītė* ‘pono duktė’. Toks formalusis pavidalas valstietiškos kultūros atstovui, matyt, pasirodė tinkamiausias gamtos objekto **apvalumui** ir **teigiamam vertinimui** išreikšti. Dėl semantikos plg. *Apvaliūkė* b., rst. KzR (Jūrės GA)²¹.

Šios mikrogrupės helonimai reprezentuoja figūratyvųjį MM²².

1.1.2. Įvardijimai pagal spalvą.

Netiesioginio įvardijimo reprezentantai.

ypatybė ⇒ helonimas

¹⁹ Dėl šio ir kitų lietuvių vv. su *drusk-* žr. LVŽ II 342–343. Čia jie siejami su liet. *druskà* ‘tam tikras sūrus mineralinis junginys (natrio chloridas)’.

²⁰ Anketoje rašoma: *paskendusi panelė*. Toks paaiškinimas sietinas su remotyvacija, kai morfologiškai, leksiškai neskaidrus žodis „išverčiamas“ suprantamai. Dėl minėto reiškinių plačiau žr.: Голев 1972; Nübling, Fahlbusch, Heuser 2012: 38; Kabašinskaitė 2014.

²¹ Dėl vv. žr. LVŽ I 168. Dar plg. kitą nominaciją: smėlynuose auganti gėlė, laukinis levukas, taip pat vadinamas *panaite* [Šiomet mūs linuose panaičių yra *Rdm*].

²² Dėl termino *motyvacijos modelis* (MM) reikšmės ir vartosenos žr.: Блинова 2007; 2012; Lubienė 2015.

Kadangi liet. *brōkas* reiškia ‘burokas’, o pastarasis, kaip yra žinoma, ne vandens augalas. Taigi, galima manyti, kad geobjektas įvardytas **Brokinė** b. Vv²³ dėl jo vandens / dugno spalvos, plg. liet. *burōkinis*, *-ė*, *burokìnis*, *-ė* ‘kuris bu-roko spalvos, pavidalo’²⁴. Vadinasi, numanoma balovardžio reikšmė – iš aplinkos išsiskirianti **apyraudonės, burokui būdingos, spalvos** bala. Tokį spėjimą patvirtina ir semantiškai artimi kiti šio ploto helonimai *Raudōnė* b. Krsn, *Raudōnplynė* rst. KzR²⁵. Pastarųjų vandenvardžių motyvaciją paaiškina anketos metatekstas. Prie balovardžio *Raudōnė* anketos *Pastabų* skiltyje rašoma: *greta balos esanti dirva yra rausvos spalvos ir baloj atsiranda rūdys*. Remiantis juo, galima numanyti, kad etninės srities atstovai kaip „raudonas“, „rausvas“ suvokia pelkėtas geografines zonas, kuriose yra ištirpusi geležies rūda (plg. liet. *raūsvas*, *-à* ‘šviesiai raudonas, apyraudonis’). Dėl semantikos dar plg. kitame plote užrašytą helonimą *Burokėlių balaitės* b. Pns²⁶.

Palyginimo pamatu nominuotas ir raistas **Tabakinis** rst. Ss, plg. liet. *tabakìnis*, *-ė* ‘būdingas tabakui, kaip tabako (apie spalvą) [Jų (grūzdų) daugiau tabakìnė spalva Ss; Tabakinė ruda spalva BTŽ396 (LKŽe); Pasisiūdžiau tabakinę suknelę Ig]. Numanoma reikšmė – **apyrudis** raistas.

Dėl tam tikro gamtinės zonos (plynės) paviršiaus atspalvio (**apybėrio**) topoobjektas įvardytas **Bėrōkas** pln. Vv (Šališkių GA)²⁷, plg. liet. *bėrōkas* ‘šiek tiek bėras, apybėris’²⁸ ir liet. *bėras*, *-à* ‘kuris tamsiai rudos spalvos (ppr. apie arklį)’. Taip pat plg. kitus tikrinių žodžių reprezentantus, tam tikrus įvardijimo pagal visumos ir dalies santykį atvejus: pvd. *Rudōkas* (LPŽ II 631), prvd. *Rudōkas* ‘rudabarzdīs’ Krkn (Butkus 1995: 371) ir liet. *rūdas*, *-à* ‘tamsiai geltonas; rudaplaukis (apie žmogų) bei *rudōkas*, *-a* ‘apyrudis’. Dėl semantikos plg. *Granāpievė* pv., upl. Mškč (liet. *grānas*, *-à* ‘tokia karvių plauko spalva: kojės, galva, nugara ir papildvė balta, o šonai juodi arba žali; baltnugaris’)²⁹. Regis, galima pritarti

²³ Anketos duomenimis, per *Brokinę* teka upelis *Brokinis*. Dėl pastarojo žr. LUEV 22: *Brōkinis* up. Vv.

²⁴ Kitaip LVŽ I 571: čia pateikiamas galimai dvejopas kilmės aiškinimas: iš avd. *Brōkas*, neatmetama ir kilmės iš liet. *brōkas* ‘burokas’ galimybė.

²⁵ Plačiau dėl šio vv. motyvacijos aiškinimo žr. Sviderskienė 2017: 251.

²⁶ Dėl jo kilmės ir darybos aiškinimo žr. LVŽ I 571.

²⁷ Šališkių girininkijos anketoje rašoma, kad vietos *vardą žino tik Naudžių k. senesni žmonės*.

²⁸ Dėl vv. darybos ir kilmės dar žr. LVŽ I 439, kur svarstoma dėl vv. etimono dvejopumo: galbūt iš liet. *bėris*, *bėris* ‘bėras arklis, bėra kumelė; bėrokas’ (LKŽ I 766), tačiau neatmetina ir kai kurių vv. kilmės iš avd. *Bėris* (LPŽ I 237) ar pan. galimybė. Kaip tik su asmenvardžiu raisto vardas siejamas ir L. Bilkio (žr. Bilkis 1998: 132).

²⁹ Dar žr. LVŽ III 254, kur šie vv., be minėto būdvardžio, siejami ir su liet. *granys* ‘granas galvijās’.

Uralo universiteto lingvistės Jelenos E. Ivanovos pastebėjimui³⁰, kad toponimijos duomenys paliudija platesnį gyvulio plauko spalvų vartosenos lauką.

Toliau aptariami dar du netiesioginio įvardijimo reprezentantai pagal spalvą (atspalvį); ši jų ypatybė koreliuoja su hidroobjekto dugno kokybės ypatybe (a), su gabaritiškumu (b), pastaruoju atveju aktualiąją reikšmės apimtį, regis, sudaro ir dar keli požymiai (pailga forma, kietas paviršius).

ypatybė ⇒ helonimas

a) Dėl pelkėtos vietos paviršiaus **tamsaus** atspalvio ir galbūt fizinės būsenos (kietumo) ši buvo įvardyta **Geležinė** plk. Šil³¹, plg. tokią sampratą pagrindžiantį sakinį, užfiksuotą iš gyvosios kalbos tiriamajame plote: *Tokios geležinės (kietos), akmeninės žemės čia* (Prn). Dar plg. kito ploto vandenvardžių motyvacijos tyrimo rezultatais paremtą upėvardžio *Gelėžupis* aiškinimą: „Galbūt upė taip pavadinta dėl spalvinio vandens ir geležies panašumo arba dėl to, jog į upę įvairiais tikslais buvo nardinami geležiniai įrankiai ir kiti iš geležies padaryti daiktai“ (Bilkis 2009: 358), dėl kurio pirmosios dalies paremiant pelkėtos vietos motyvacijos aiškinimą galima sutikti.

b) Greičiausiai nedidelė, **tamsi**, ragaišio pavidalo pelkėta vieta, išsiskyrusi savo pavidalu iš aplinkos, įvardyta **Ragaišinė** plk. Vv, plg. liet. *ragaišis* ‘rupių kvietinių ar miežinių miltų duona, karaišis’, dar plg. liet. *ragaišduonė* ‘duona, iškepta iš mažai miltų, nedidelė duona’, [Tamsus ragaišis – kūrėjų kviečių *Dkš*]. Dėl semantikos plg. *Ragaišbalė* rst. Prn³², *Juodaragaišė* b. Dnl (VK).

1.1.3. Fiziografinio įvardijimo reprezentantai, apibūdinantys vandens pobūdį, jo kokybę (1) ir dugno (paviršiaus) kokybę (2) – dažniau nelygų paviršių.

(1) a) atributas ⇒ helonimas

Tiesioginio įvardijimo reprezentantas.

Dėl **tamsaus**, drumzlinio, klampaus balos turinio ši įvardyta **Dumblinė** b. Prn, plg. liet. *dumblinis*, -ė ‘pagamintas iš dumblo’, dar plg. *Pilna bala dumblė* *Dkš* [liet. *dumbblas* ‘nusėdusios drumzlės, šlapias suplaktas purvas’³³; liet. *puřvas* ‘šlapia, suminkštėjusi nuo vandens, kimbanti žemė’³⁴].

b) Kitas šios mikrogrupės reprezentantas – **Rūdėnas** b. KzR (Agurkiškės GA), plg. liet. *rūdėnas* ‘turintis rūdžių, **rūdėnas vanduo**’ [Štai purvynėlis, juods

³⁰ Dėl jo plačiau žr. Иванова 2015: 128–130.

³¹ Dar žr. LVŽ III 128–129, kur nurodomas etimonas liet. *geležis* ‘labiausiai paplitęs gamtoje metalas (Fe), iš kurio daromi įrankiai, ginklai ir kita’, *geležas* ‘geležinis daiktas’.

³² Dėl pastarojo vv. motyvacijos aiškinimo žr. Sviderskienė 2016: 258.

³³ Būtent šis etimonas ir nurodomas monografijoje bei *Lietuvos vietovardžių žodyne* (2014) – dar žr.: Bilkis 2008: 154; LVŽ II 386–388.

³⁴ *Atlėkė žąsins su žąsių pulku, sumiešė vandenį su juodu purvu* (KlpD98); *Nekišk rankų purvan: rankos baltos, purvas juodas* (Vlk).

rūdynėlis, kur kas dieną braidžiojau *JD308* (LKŽe)]. Tai **metoniminio įvardijimo** atvejis, kuomet pavadinta pagal visumos ir dalies santykį.

(2) a) ypatybė ⇒ helonimas

Netiesioginio įvardijimo reprezentantai.

Nelygaus, gumbuoto dugno bala įvardyta **Gumbinė** b. Lbv, plg. liet. *gumbinis*, -ė³⁵ ‘gumbuotas’ [liet. *gumbúotas*, -a ‘gumbais aptekęs, nelygus, nedailus’³⁶]. Dėl formaliosios struktūros ir semantikos plg. vv. *Gumbindaržis* a., ar., krm. Vl_{kj}³⁷.

Nelygaus, kupstuoto paviršiaus geoobjektai įvardyti **Kupstinė** b. KzR (Papilvio GA), Lbv; rst. Gdl, plg.: liet. *kupstìnis*, -ė, liet. *kúpstas* ‘koks nors nedidelis iškilimas, kaupas, kemsas, kupurna’. Dar plg. realią gamtinę situaciją atspindinčius sakinius, užrašytus iš gyvosios kalbos kitame plote: *Šios kemsais priaugusios balos neišpjausi* (Kp); *Visa pelkė apsemta, tik kėšai bekyšo iš vandens* (Slnt) [liet. *kėšas* ‘kemsas, kupstas’]. Dėl semantikos plg. *Kūpstabalė* b. Vv³⁸.

Šios mikrogrupės reprezentantais reiškiamas prasminis turinys konkuruoja ne tik tarpusavyje, atskleisdamas įvardijamų objektų tam tikro aspekto – nelygumo – laipsnį, bet ir su kito šiame plote užfiksuoto helonimo *Parkabalė* b. Ss [liet. *párkai* ‘tokia odos liga, niežai, šašai’ – nelygumai, iškilimai kaip šašai] prasminiu turiniu³⁹.

b) Pagal kitą modelį sudaryti dar du toliau pateiksiami įvardijimo reprezentantai (vietos ypatybė ⇒ helonimas); įvardijimo proceso metu vyko jų reikšmės specializacija.

Bala, kurioje, informanto teigimu, *daug kupstų*, buvo įvardyta *Kupstynas* b. Krsn, plg. liet. *kupstýnas* ‘vieta, kur daug kupstų, kemsynas’ [Gysim [gyvulius] į kupstýną *Klvr*]; **Kupstynė** b. Klvr, plg. liet. *kupstýnė* ‘kupstuota vieta, pieva’ [Kupstýnės kėsynės, o geros žemės nė sprindžio *Lk*; Kas iš tų laukų – tik kups-týnės *Gs*].

Tiesioginio įvardijimo reprezentantas.

atributas ⇒ helonimas

³⁵ Plg. liet. *gumbinė* ‘vieta už krosnies, užkrosnis’ [Vaikai, pamatę mešką, sulindo į gumbinę *Šil*; Kad ir žalios malkos, gumbinėj greit išdžiūsta *Prn*; Sukrauk malkas į gumbinę *Brb*; Tamsi gumbinė *Auk*].

³⁶ Kitaip LVŽ III 353: čia, kaip ir kitų *Lietuvos vietovardžių žodyne* (2018) cituojamų autorių, visi vv. su *gumb-* siejami su liet. *gũmbas* ‘medžio (augalo) antauga, sustorėjimas kurioj vietoj, surietėjimas; koks pasipūtimas’, *gũmba* ‘medžio kumpynė’, *gũmbti* ‘augti, didėti, darytis gumbui’.

³⁷ Dėl vv. darybos ir kilmės žr. LVŽ III 354. Čia aiškinama kiek kitaip: galbūt iš *gumbinis, plg. pvd. *Gũmbis*.

³⁸ Dėl vv. motyvacijos aiškinimo žr. ten pat.

³⁹ Dėl pastarojo vv. motyvacijos aiškinimo žr. Sviderskienė 2016: 250.

Kiek kitokį reikšmės atspalvį turi plynė, kurios paviršiuje buvo matomi kitokio pobūdžio **nelygumai** – palikti šliaužiojimo pėdsakai, brydės: **Šliūžinė** pln. Vv (Šališkių GA), plg. liet. *šliužė, šliūžė* ‘šliaužimo pėdsakas, brydė’ [Užėjo ant javų pulkas žąsų ir pridirbo šliužių *Žor*]. Be to, *pėdsakai* reiškia ‘ko buvusio ženklas, žymė’. Taigi, remiantis pateiktais duomenimis, nesunkiai numanoma, ką vardų „kūrėjas“ turėjo galvoje taip apibūdinamas plynę. Kaip yra žinoma, plynėse prieglobstį randa, šliaužioja⁴⁰ driežai, žalčiai, angys ir kt. gyvatėms priklausančios gyvūnai. Be to, *plynėse tik kur ne kur pasitaiko vienas kitas labai suskurdęs medelis* (rš. iš LKŽe), paviršius gerai matomas.

1.1.4. Įvardijimas, sietinas su objekto **gabaritiškumu**: **Valakinė** b. Prn, plg. liet. *valākinis, -ė* ‘kuris valako dydžio’, dar plg. *valākas* ‘žemės sklypas apie dvidešimt dešimtinių’. Tokį spėjimą Strielčių k. *Žemės vardu* anketos skilties [objekto] *Dydis* įrašas $\frac{1}{4}$ ha, regis, patvirtina. Įvardijimo schema: ypatybė $\Rightarrow$ helonimas.

1.1.5. Įvardijimai pagal krantų, paviršiaus (dangos) apaugimą tam tikros rūšies augalais.

(1) atributas $\Rightarrow$ helonimas

Nesunkiai numanoma balovardžio **Ajerinė** b. Prn reikšmė – ajerais apaugusi, **ajerų** priaugusi bala, plg. liet. *ajerinis, -ė* ‘ajerų priaugęs’ [Ajerinė sietuva *Šts*], dar plg. liet. *ājeras* ‘pelkių augalas ilgais, stipriai kvepiančiais lapais (Acorus calamus)’. Liaudišką žinojimą, grįstą patirtimi, atspindi sakinytis, užrašytas iš gyvosios kalbos: *Ajerai auga plynėse, kur jau niekad neišdžiūsta* (Jrb). Bala, kurios krantai apaugę asiūkliais, įvardyta **Asiūklinė** (**Asiūklinė?**) b. Krsn; **Asiūklinė** b. Lbv⁴¹; **Asiūklinė** b. Lbv⁴². Anketos duomenimis (Krsn), *seniau augę asiūkliai* (liet. *asiūklis, asiūklis* ‘asiūklinių šeimos sporinis augalas smulkiais žvyniškais lapeliais, triaušis (Equisetum)’). Enciklopediniai duomenys – *asiūkliai auga apydrėgnėse dirvose, šaltiniuose vietose, miškuose, pievose*⁴³ – tokiam pelkėtų vietų motyvacijos paaiškinimui, regis, neprieštarauja.

Tam tikros rūšies augalų priaugusios (jais apaugusios) pelkėtos vietos įvardytos **Buožinė** rst.⁴⁴ Mrj, plg. liet. *búožė* ‘švendras, vilkauodegė (Typha)’ [Šįmet kone pilna durpinyčia búožių priaugo Mrj] – **buožių** (švendrų) raistas; **Lakišinė** b. Ldvn, plg. liet. *lakišius* ‘graižaziedžių šeimos balų ir pakrančių augalas

⁴⁰ Plg. liet. *šliaužti, -ia, -ė* ‘rėplioti, ropoti paviršium’.

⁴¹ Salaperaugio k. anketa.

⁴² Naujos Valios k. anketa.

⁴³ Žr. prieigą internete: <https://lt.wikipedia.org/wiki/Asi%C5%ABklis> [žiūrėta 2019-10-18].

⁴⁴ Vietos vardo ir objekto nuorodos nesutapimas rodo arba pasikeitusį objekto statusą, arba netikslią nurodytą (užrašytą) objekto nuorodą.

geltonais žiedais ir labai kibiomis sėklomis (Bidens) – **lakišiu**; **Lapūkinė** b. Lbv, plg. liet. *lapūkas* ‘puriena (Caltha palustris) [Pilnas prūdas lapūkų *Ktk*]⁴⁵ – **lapūku**. **Samaninė** b., rst. Prn; **Samaninis** rst. Gdl (Ivoniškio GA) – **samanų** raistas, plg. liet. *samaninis*, –ė ‘samanomis apaugęs’. Enciklopedinio pobūdžio liudijimai tokią liaudišką pelkėtų gamtinių segmentų sampratą paremia: *Baltasis tetervinas mėgsta plačias samanines balas, apaugusias smulkiais berželiais ir pušelėmis* T. Ivan.; *Samaninė pelkė* ŽŪŽ19 (pagal LKŽe). Dėl semantikos plg. *Samanų raistelis* rst. Gdl⁴⁶.

Viksvų priaugusi bala įvardyta **Viksvinė** b. Lbv, plg. liet. *viksvinis*, –ė, *viksvinis* ‘viksvų priaugęs’ (liet. *viksvà*, *viksvos* ‘viksvinių šeimos daugiametė žolė (Carex)’); *Pelkinė viksva* (C. acutiformis) LBŽ). Plg. liet. *viksvāpelkė* ‘viksvų priaugusi pelkė’, dar plg. iš raštų užfiksuotą, įvardijimo situaciją padedanti perprasti sakinį: *Žolyne gausiai auga viksvos: šluotelinė, kupstinė, šeriutoji ir kt.* (LKŽe)⁴⁷.

Pagal tą patį modelį, gyvą kalboje, įvardijimo tikslais buvo „konstruojami“ ir šie vardai: **Nėdrinė** b. Prn⁴⁸, **Nendrinė** b. Prn⁴⁹. Žodynai įvardijimo atrama pasirinkto būdvardžio liet. *nėdrinis*, –ė reikšme *‘nendrių priaugusi’, arba *‘nendrėmis apaugusi’, kiek yra žinoma, nefiksuoja⁵⁰, tačiau Šaltupio ir Ašmintos k. *Žemės vardu* anketose informantų nurodyti įvardijimo motyvai *auga nendrės, neišdžiūsta* leidžia manyti, kad minėtomis reikšmėmis gyvojoje kalboje šios vv. lytys funkcionavo. Dėl formaliosios struktūros ir semantikos dar plg. *Nendrinbalė* b. Mrj⁵¹.

Helonimo **Nendriškė** b. Mrj reikšmė – **nendrių** bala, plg. informantų liudijimą *augdavo daug nendrių, dabar baigia džiūti*. Iš pastarojo aiškėja, kad džiūstant balai nendrės išnyksta [plg. liet. *nėdrė* ‘varpinių šeimos vandens augalas ilgu tuščiaviduriu stiebu (Phragmites communis)’. Taigi, iš šio tarpukario įrašo galima sužinoti papildomos informacijos apie tirtojo ploto gamtinių zonų pasikeitimus.

Balos, kurių pakrantės apaugusios tam tikros rūšies medžiais, kitais augalais, įvardytos **Beržinė** b. Prn [*Baltasis tetervinas mėgsta plačias samanines balas,*

⁴⁵ Plg. liet. *lapūgas* ‘pelkinis augalas’ [Jaū geltonuoja visà pieva – žydi lapūgai] (DKŽ 81).

⁴⁶ Dėl šio vv. motyvacijos aiškinimo žr. Sviderskienė 2017: 85.

⁴⁷ Dėl semantikos dar plg. *Viksvynas* b. Vv (liet. *viksvynas* ‘viksvų priaugusi vieta, viksvų pieva’) ir liaudiška patirtimi grįstą informaciją: *Viksvynai sausutukai, nor voliokis* (Lp).

⁴⁸ Šaltupio k. *Žemės vardu* anketa.

⁴⁹ Ašmintos k. *Žemės vardu* anketa.

⁵⁰ LKŽe duomenimis, liet. *nėdrinis*, –ė ‘nendrėse gyvenantis’.

⁵¹ Dėl šio vv. motyvacijos aiškinimo žr. Sviderskienė 2016: 249.

apaugusias smulkiais berželiais ir pušelėmis T. Ivan.]⁵², dėl semantikos plg. *Berželių balaitė* b. Krsn⁵³; **Drebulinė** rst. KzR (KzR GA), plg. liet. *drebulė* ‘toks medis drebančiais lapais, epušė (Populus tremula)’), dėl formaliosios struktūros ir semantikos plg. *Drebulinis* upl. Snt⁵⁴; **Girtuoklinis** rst. Prn, plg. liet. *girtuoklė* ‘viržinių šeimos augalas, girtė, vaivoras (Vaccinium uliginosum)’; **Javarinė** b. Igl, plg. liet. *jāvaras* ‘gluosninių šeimos medis, tuopa, topolis (Populus nigra)’.

Šią mikrogrupę papildo dar vienas reprezentantas: dėl grybų gausos tam tikroje gamtinėje zonoje pastaroji įvardyta **Grybinė** plk. Lbv, plg. liet. *grybinis*, –ė ‘grybų’ (PPAŠŽ I 315). Enciklopedinės žinios⁵⁵ tokiam aiškinimui neprieštarauja: pelkėse, raistuose, kur paplitę beržai, auga lepšės.

(2) Helonimai, susidarę iš kuopinės reikšmės augalų pavadinimų: **Nendrynas** b. Lbv, Mrj (anot informanto, [bala] *pailga, apaugusi nendremis*); rst. Brb (Balbieriškio GA, Prienų šilo ank.), plg. liet. *nendrynas* ‘nendremis apaugęs plotas’; **Pupelaiškynė** b. Klvr – informanto paaiškinimas, regis, reprezentuoja balovardžio reikšmę: [bala] *klampi, gausiai auga pupelaiškės*, plg. liet. *pupalaiškynas* ‘vieta, kur auga pupalaiškiai’; **Švendrynas** rst. Gdl, plg. liet. *švendrynas* ‘švendrių ar švendrų priaugęs plotas’, dar plg. liet. *švėndrė* ‘nendrė (Phragmites)’⁵⁶; **Vikšrynas** b. KzR, **Vikšrynė** b. Ss – įvardytos vikšrių priaugusios balos, plg. *vikšrynas, vikšrynė* ‘vikšrių priaugusi vieta’ [Vikšrynuose yra daug puplaidžių *Skr*]. Anketos (KzR) duomenimis, *auga vikšriai, yra šaltinių*, dar plg. liet. *vikšris* ‘vikšrinių šeimos žiedinis drėgnų vietų augalas (Juncus)’ [Liūninis vikšris (J. supinus) *LBŽ*; Upių vanduo ištekės,... nendrės ir vikšriai suvys *SkvIz19,6*]; ‘viksva’ (Carex) [Vikšrio pažėlė to[je] balo[je] šiomet *Plv*; Vikšriai į pelkes auga *Krg*]; ‘balinis asiūklis (Equisetum fluviatile)’. Galbūt neatmestina galimybė, kad įvardijimo metu kai kuriais atvejais nebuvo konkretizuojama ir **vikšriais galėjo būti pavadinta bet kokia prasta žolė**, dar plg. liet. *vikšris* ‘bet kokia prasta žolė’. Viksvų priaugusi bala įvardyta **Viksvynas** b. Vv, plg. liet. *viksvynas* ‘viksvų priaugusi vieta, viksvų pieva’, dar plg. liet. *viksvà, viksvos* ‘viksvinių šeimos daugiametė žolė (Carex)’. Iš pateiktų mikrogrupės pavyzdžių matyti, kad įvardijimo proceso metu vyko šių vietų vardų reikšmės specializacija.

⁵² Plg. apeliatyvinės leksikos nominacijos pavyzdį: liet. *beržinė* ‘vaistai iš beržo pumpurų, apipiltų degtine’. Remiantis enciklopedinėmis žiniomis, tai tamsiai rudos spalvos ir kartaus skonio skystis.

⁵³ Dėl šio vv. motyvacijos aiškinimo žr. Sviderskienė 2017: 85.

⁵⁴ Žr. LVŽ II 324.

⁵⁵ Prieiga internete: <https://www.grybai.lt/valgomi/lepse/> [žiūrėta 2019-10-18].

⁵⁶ Plg. paaiškinamojo-konstatuojamojo pobūdžio sakinį, užfiksuotą iš raštų: *Baigiasi švendrynai ir prasideda vandens lelijos* (rš.). Su pastarąja situacija susijęs pastebėtas ir užrašytas iš gyvosios kalbos žmogiška patirtimi paremtas pastebėjimas: *Gali kast šulnį: jeigu švėndrės auga, tai bus vandenio* (Rdm).

Pagal tą patį struktūrinį modelį (iš kuopinės reikšmės augalų pavadinimų) gyvojoje kalboje buvo „pasidaromi“ ir vartojami šlapioms gamtinėms zonoms pavadinti šie vardai: **Buožynas** b. Vv, plg. liet. *búožė* ‘švendras, vilkauodegė (Typha)’, **Kalavynas** (< *Kalavijynas*) b. Klvr, plg. liet. *kalavijas* ‘pelkių, ežerų, upių augalas panašiais į kalavijų lapais, ajeras (*Acorus calamus*)’. Jų reikšmė nesunkiai numanoma: *‘buožių (švendrų) priaugusi bala, buožių bala’, *‘kalavijų (ajerų) priaugusi bala, kalavijų bala’.

Ivoniškio girininkijos anketos informantų duomenimis, bala, *apaugusi karklais*, įvardyta **Atažėlynas** b. Brb, plg. liet. *atāželas ar pan., plg. *atželà, atželas* ‘iš medžio stiebo ar šaknies išaugusi jauna šakelė, atauga, atvaša’. Dėl tokio spėjimo dar plg. *kařklas* ‘gluosninių šeimos medis ar krūmas (*Salix cinerea*, *S. aurita*, *S. nigricans* arba *S. pantandra*)’, o iš raštų ir grožinės literatūros teksto LKŽe užfiksuoti pavyzdžiai patvirtina vietos sampratą: *Karklai auga paupiais, paežeriais* (rš.); *Ė karklai po slėnį tarp liulančių paversmių pamėgo pavėnį* (A. Baran.). Taigi, numanoma balovardžio reikšmė – **karklų atžalų priaugusi bala**⁵⁷.

Užfiksuotas ir netiesioginio įvardijimo reprezentantas.

valgis ⇒ helonimas

Prie Meškėnų k. anketoje užfiksuoto balos vardo **Cibulynė** b. Igl skiltyje *Žemės paviršiaus rūšis, išvaizda, kokybė* rašoma: *klampynė* (liet. *klampynė* ‘klampi vieta, klampynas’). Liet. *cibulynė* reiškia ‘cibulienė’, o liet. *cibuliėnė* ‘valgis, kuriame daug svogūnų’ (KzRSŽ I 102). Greičiausiai ši bala buvusi varliacibulių augimo vieta, plg. liet. *varliacibulis*⁵⁸ ‘tokia žolė, panaši į svogūną’. Taigi, pelkėtai vietai suteiktas ne tik formaliai su valgio pavadinimu sutampantis vardas, bet įvardyta ir pagal nekalbinio turinio analogiją. Dėl semantikos plg. *Varliacibulynė* b. KzR. VK duomenimis, Lietuvoje užrašyta ir daugiau vv. *Cibulynė: bala* Jankų GA, *pelkė Kražių vlsč.* Akmenių k., *įdubusi pieva* Vilkių vlsč. Akuotų k. (visi įvardijamus objektus nurodantys duomenys paremti 1935 m. *Žemės vardu* anketų duomenimis).

1.1.6. Įvardijimai pagal tam tikros rūšies gyvūnų apgyventas pelkėtas gamtines zonas.

(1) Tiesioginio įvardijimo reprezentantai.

atributas ⇒ helonimas

a) Dėl baloje besiveisiančių dielių pastaroji įvardyta **Diėlinė** b. Krsn, plg. liet. *dielė* ‘krauju mintanti gėlųjų vandenų kirmėlė, siurbėlė (*Hirudo medicinalis*); sraigė’. Anot informantų, *seniau dielių būta ir dabar esama*. Taigi, balovardžio reikšmė – **dielių bala**.

⁵⁷ Plg. kitą šio ploto vv. *Lapibalė* b. Mrj. Dėl jo motyvacijos aiškinimo dar žr. Sviderskienė 2016: 253.

⁵⁸ Šio bendrinio žodžio vartosenos plotas pagal LKŽe – Višakio Rūda.

b) Dėl tam tikros rūšies žuvų veisimo(si) vietos balos įvardytos **Karōsinė** b. Ldvn; b. **Karosinė** b. Klvr, plg. liet. *karōsinis*, –ė ‘kuriame veisiasi karosai’, dar plg. liet. *karōsinė* ‘kūdra, kurioje yra karosų’. Tokį aiškinimą paremia ir anketų duomenys: *joje daug žuvų, ypač karosų* (Ldvn), *labai gerai veisiasi karosai; nuo šios rūšies žuvų ir vardą gavo* (Klvr). Enciklopediniai duomenys šių žuvų veisimosi (gyvenimo) vietą patvirtina: *Seklieji ežerai žuvininkystės požiūriu yra karosinio-lyninio ar karosinio tipo* (T. Ivan.). Dėl semantikos plg. *Karōsbalė* 2 b. Klvr⁵⁹. Greičiausiai dėl tos pačios priežasties bala buvo įvardyta **Lydekinė** b. Klvr. Lydekos, enciklopedijos duomenimis⁶⁰, *mėgsta stovintį ar lėtai tekantį vandenį ir galias tankiai apžėlusias vietas*. Šios mikrogrupės aprašą galima baigti liaudišką patirtį iliustruojančiu sakiniu, šiame plote užfiksuotu iš gyvosios kalbos: *Mūsų dūrpinyčiose daug žuvų* (Plv). Iš to, kas pasakyta, galima suprasti, kad daugelis šių pelkėtų vietų buvo įvardytos **pagal paskirtį**.

c) vieta ⇒ helonimas

Kieno gyventa pelkėtose vietose, parodo ir ši helonimų mikrogrupė. Jos reprezentantai – gyvojoje kalboje tipišką įvardijimo situaciją atitinkantys pagal nusistovėjusį modelį susidarę vardai; motyvuojantis žodis čia reiškia vietą: **Karosynas** b. Vv – **karosų** bala. **Žalčiukynas** rst. Vv – **roplių** buvimo (gyvenamoji) vieta, plg. liet. *žalčiukas* ‘žalčių jauniklis’. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad *žalčiu* tiriamajame plote gali būti vadinamas ne tik nenuodingas į gyvatę panašus roplys, tačiau ir bet koks gyvatėms priklausantis gyvūnas⁶¹. Analizuojamasis atvejis, regis, ne išimtis, kai įvardijimo atrama nekonkretizuojant pasirenkamas tipiškiausias gyvatėms priklausančio gyvūno pavadinimas, plg. *Žalčiabalė* b. Brb⁶².

Kurklių buvimo (gyvenamoji) vieta įvardyta **Parplynė** plk. KzR (Runkių GA), plg. liet. *parplys* ‘kurklys’⁶³, dar plg. liet. *kurklỹs* ‘svirplių šeimos vabzdys, gyvenantis drėgnoje žemėje, turklys, parplys (Gryllotalpa gryllotalpa)’ [Kurkliai mėgsta drėgnas, nenusausintas dirvas sp.].

(2) Užfiksuoti du netiesioginio įvardijimo reprezentantai: Petkeliškių k. anketos informanto duomenimis, bala **Velnynė** b. Vv, *buvus labai klampī, niekas [iš jos] neišeidavoęs*. Šie gyvosios kalbos duomenys iš dalies atskleidžia įvardytojo logiką. Darinys su priesaga *-ynė* parodo, kad pelkėta vieta etninės srities atstovų

⁵⁹ Dėl vv. motyvacijos aiškinimo žr. Sviderskienė 2016: 248.

⁶⁰ Prieiga internete: https://lt.wikipedia.org/wiki/Europin%C4%97_lydeka [žiūrėta 2019-10-18].

⁶¹ Plg. liet. *žaltỹs* ‘nenuodingas į gyvatę panašus roplys (Natrix); bet koks gyvatėms priklausantis gyvūnas’.

⁶² Dėl jo motyvacijos aiškinimo žr. Sviderskienė 2016: 248.

⁶³ Dėl vv. darybos žr. Bilkis 2008: 296.

suvokiama kaip (pa)klaidinančių, pradanginančių velnių „apgyventa“ vieta. Tokį spėjimą inspiravo žinojimas, kad dariniai su priesaga *-ynė*, padaryti iš asmenvardžių, tiriamajame plote žymi žmonių gyvenamąsias ar gyventas vietas (plg. Ambrazas 2000: 55).

Įvardijimas *Velnynė* rst. Vv, regis, taip pat atskleidžia individų suvokimo sąsajas tarp velnių ir šlapių, klampių vietų, pastarųjų demonologizavimą⁶⁴. Dėl semantikos plg. *Velniabalė* b. KzR (Runkių GA); Mrj (Šunskų GA), *Velniabalė* 2 b. Krsn; b. KzR (Velniakalnio GA); *Velniaplynė* plk. KzR⁶⁵, *Velnių balaitė* b. Brb⁶⁶. Kaip matyti iš lokalizacijos nuorodų, vietų vardai užrašyti girininkijų anketose, taigi, dauguma minėtų individo vaizduotę sužadinusių heloobjektų buvo už gyvenamųjų vietų ribų.

1.2. Įvardijimai pagal hidroobjektų buvimo vietą.

ypatybė ⇒ helonimas

Buvimo vieta statinio (1), kitos gamtinės zonos (2) ir menamos vietos (3) atžvilgiu:

(1) **Greta barago** telkšojusi bala įvardyta *Baraginė* b. KzR (Papilvio GA), plg. liet. *barāgas* ‘prikabinama prie keturių karčių pakeliama ir nuleidžiama pastogė šienui, šiaudams, durpėms krauti’, ‘maniežo pastogė’, ‘pašiūrė’.

(2) **Greta lūgo** – *Lūgaūnė* b. Mrj (Šunskų GA)⁶⁷, plg. liet. *lūgà, lūgas, lūgas* ‘upės užliejama dubi vieta; klampi upės atšaka’, dar plg. kalbinį pasaulėvaizdį atspindintį sakinį, iš gyvosios kalbos užfiksuotą kitame plote: *Kiekvieną dumbliną ežeriuką lūgeliu vadinam* (Ds). Dėl formaliosios struktūros ir semantikos plg. žemėvardį *Galaūnė* krtm. VI⁶⁸, balovardį *Lūgo bala* b. KzR⁶⁹.

(3) Kiek kitokios reikšmės įvardijimas, turintis stilistinę šnekamosios kalbos ir vertinamąjį atspalvį, užfiksuotas Velniakalnio GA. Greičiausiai atokiau nuo kaimo, miško glūdumoje telkšojusi bala buvo įvardyta *Peklinė* b. KzR, plg. liet. *peklinis, -ė* ‘peklėje esantis’, dar plg. liet. *peklà* ‘pragaras; labai nuošali, tolima vieta’ [Ištrauk iš vandens agurką – tuo kai peklà (juodas) pasidaro *Jrb*; LKŽe

⁶⁴ Rusų mokslininkė Nadežda I. Konovalova, tyrusi psichologinį demonologemų reikšmės atspalvį, atspindėtą dabartinių rusų kalbos vartotojų sąmonėje, išskyrė šiuos įvardijimo polinkius: viena vertus, nuolat vartojant demonologemas, siekiama išsaugoti stereotipinį (neigiamą) požiūrį, nuostatas į atitinkamas „blogio jėgas“. Kita vertus, pastebima racionali ar emocinė stereotipo pragmatizacija (plačiau žr. Коновалова 2017: 411).

⁶⁵ Dėl šių vv. motyvacijos aiškinimo ir demonologinės motyvacijos reprezentantų rusų toponimikoje žr. Sviderskienė 2016: 252.

⁶⁶ Dėl pastarojo vv. motyvacijos aiškinimo žr. Sviderskienė 2017: 86.

⁶⁷ Anot informantų, [bala] *apaugusi medžiais*.

⁶⁸ Dėl pastarojo balovardžio kilmės ir darybos žr.: LVŽ III 31–46; Bilkis 2009: 256; 2018: 212–234.

⁶⁹ Dėl vv. motyvacijos aiškinimo žr. Sviderskienė 2017: 87.

užfiksuotas pavyzdys iš tautosakos: *Tamsu kai pėkloj* (labai tamsu)]. Dėl semantikos plg. *Pėkliaraistis* b. Šil⁷⁰. Taigi, balovardžio *Peklinė* numanoma reikšmė – **nuošalyje, atokiau esanti** bala⁷¹.

1.3. Įvardijimai pagal hidroobjektų užimamą padėtį erdvėje.

1.3.1. Įvardijimai pagal hidroobjektų užimamą erdvės dalį.

ypatybė ⇒ helonimas

(1) Tiesioginio įvardijimo reprezentantai.

Geoobjektai, buvę atitinkamai Vengelnicos ir Būdninkų kaimų teritorijų **gale**, įvardyti **Galinis** b. Gdl; rst. Gdl [Ir *galinis Jonas* buvo atėjęs (*kurs kaimo gale gyvena*) *Alv*; dar plg. liet. *gālas* '[...] daikto kraštinė dalis (pradžia, *pabai-ga*)']. Pirmuoju įvardijimo atveju objekto nuorodos ir vietos vardo nesutapimas (*Galinis* – vyr. g., *bala* – mot. g.) verčia kiek abejoti, ar balai nebuvo suteiktas kito, greta buvusio, objekto vardas⁷².

Tam tikrą Šiauliškių kaimo teritorijos plotą, greičiausiai besiribojantį su kito kaimo teritorija, užėmęs raistas įvardytas **Kampinis** rst. Prn, plg. liet. *kampinis*, *-ė*, dar plg. liet. *kaĩpas* 'vieta, kur susikerta dvi linijos, plokštumos, sienos ar daiktai, kertė' [Kertė iš lauko, o kaĩpas iš vidaus visumet *J.* (LKŽe)]. Šis vv. atskleidžia vardų „kūrėjo“ strategiją įvardijimo proceso metu: identifikuojama supančios mikroaplinkos atžvilgiu ir diferencijuojama pagal išsidėstymą erdvėje.

(2) Netiesioginio įvardijimo reprezentantas.

Pagal tuometinę vietos gyventojų sampratą, gyvenamosios vietos (kaimo) **centre** buvusi bala įvardyta **Ašinė** b. Mrj, plg. liet. *ašinis*, *-ė* 'einantis per ašį', dar plg. liet. *ašis* 'tiesioji, einanti per kieno centrą'.

1.3.2. Įvardijimas pagal hidroobjekto nutolimą nuo paviršiaus.

ypatybė ⇒ helonimas

Lokalią padėtį žemės paviršiaus atžvilgiu fiksuoja nuo paviršiaus **žemiau įprasto lygio** nutolęs geoobjektas, įvardytas **Katilinė** b. Prn, plg. liet. *katilinis*, *-ė* [Katilinis atavaras (katilo pavidalo gilesnė vieta upėje) *OG174* (LKŽe)]. Taigi, numanoma etninės srities vardų „kūrėjo“ vietos samprata – **giliai esanti bala** (informanto teigimu, *išdziūstama*). Dėl semantikos plg. *Púodžiaplynė* b. KzR, *Púodžiarastis* b. KzR⁷³. Pastarasis vv., regis, reprezentuoja figūratyvinį MM.

1.3. Įvardijimai, perėmę gamtinių zonų, kuriose natūraliai auga tam tikrų rūšių augalai (1), gyvena tam tikros rūšies gyvūnai (2), pavadinimus.

⁷⁰ Dėl balovardžio motyvacijos aiškinimo žr. Sviderskienė 2016: 252–253. Dėl vandens įprasminimo lietuvių tautosakoje dar žr. Būgienė 1999.

⁷¹ Dar plg. liet. *peklinis*, *-ė* prk. reikšmė 'labai didelis' [Pievos tos peklinės – kol nušienauji! *Grg*].

⁷² Dėl šio vv. darybos dar žr. Bilkis 2018: 212–234.

⁷³ Dėl pastarųjų vv. motyvacijos aiškinimo dar žr. Sviderskienė 2016: 254.

(1) Aleksandro Vanago teigimu, hidronimai, kilę iš kuopinės reikšmės augalų pavadinimų, turi vietas, kurioje tų augalų daug, reikšmę. Bet toji vieta nebūtinai yra pats vanduo, nes kalbama ne apie vandens augalus. Bet, šiaip ar taip, šios rūšies topoobjektai apibūdinami pagal augalus [...] (dar žr. Vanagas 1981: 90). Tai, kas pasakyta apie upių ir ežerų vardus, regis, tinka ir helonimams.

Toliau pateikiami iš gyvosios kalbos paliudyti toponiminiai metoniminio perkėlimo atvejai, atitinkantys schemą: vieta, kurioje daug tam tikros rūšies ne vandens augalų ⇒ helonimas.

Taigi, kitos pelkėtos vietos, buvusios greta ne vandens augalais, grybais apaugusių vietų, įvardytos pastarųjų vardais: **Avietynas** b. Krsn (Kalniškės GA), **Ba-ravykynas** rst. KzR (Jūrės GA), **Beržynas** b. KzR (Papilvio GA), **Dilgėlynas** b. Krsn (Kalniškės GA), **Karklynas** b. Vv; **Papartynas** rst. Vv, **Rūškynynas** rst. KzR (Velniakalnio GA), **Šalteksnynas** rst. Ldvn, **Uosynas** rst. Igl (Varnabūdės GA). Šiai mikrogrupei priskirtinas ir helonimas **Varliacibulynė** b. KzR (Runkių GA) – varliacibilių augimo vieta, plg. liet. *vařliacibulis*⁷⁴ ‘tokia žolė, panaši į svogūną’. Regis, šiai mikrogrupei priskirtinas dar vienas helonimas. Agurkiškės GA duomenimis, *bala su krūmais* įvardyta **Karklynė** b. KzR (Agurkiškės GA), plg. liet. *karklynė* ‘vieta, priaugusi karklų; karklų krūmai’⁷⁵.

(2) Pagal metoniminio perkėlimo schemą vieta, kurioje daug tam tikros rūšies ne vandens gyvūnų ⇒ helonimas radęsis balovardis: **Barsukynas** b. KzR (Runkių GA), plg. liet. *barsukynas* ‘barsukų gyvenamoji vieta’.

1.4. Įvardijimai pagal hidroobjektų paskirtį.

a) atributas ⇒ helonimas

Žmogiškoms reikmėms tinkama bala **su tam tikru klojiniu**, per kurią buvo galima persikelti (pereiti, pervažiuoti), įvardyta **Dilinė** b. KzR⁷⁶, plg. liet. *dilė* ‘stora lenta, grįstas’ [Kelias per pelkę storais grįstais grįstas J.]. Dėl formaliosios struktūros ir semantikos plg. vandenvardžius: *Dilėnravis* grv. Skdv (LVŽ II 277)⁷⁷, *Grįstabalė* 2 b. Ss [liet. *grįstas* ‘rąstas tilto (kelio, klojimo...) grindiniui,

⁷⁴ Leksinio motyvatoriaus vartosenos plotas (VŠR) ir hidroobjekto buvimo vieta sutampa.

⁷⁵ Dėl vv. darybos žr. Bilkis 2008: 285.

⁷⁶ Dar žr. Bilkis 2008: 174, 178; LVŽ II 276, kur vv. siejami su asmenvardžiu. Nors analizuojamas vv. į *Lietuvos vietovardžių žodyną* (2014) dėl nežinomų priežasčių nepateko, žodynas fiksuoja tos pačios formaliosios raiškos kitų plotų toponimijos duomenis (*Dilinė* b. Ssk; *Dilinė* || *Dilynė* b. Krkn).

⁷⁷ Čia pastarasis vv., regis, kvalifikuojamas kitaip: sudurtinis vv. Pirmasis sandas iš liet. *dilinis, plg. pvd. *Dilis*, *Dilys*, *Dilius* (LPŽ I 497, 498); antrasis sandas iš liet. *rāvas* ‘griovys, mažas upelis’ (LKŽ XI 333). Beje, A. Vanagas taip pat abejojo upėvardžio *Diliaūpė* pirmojo sando asmenvardine kilme (dar žr. Vanagas 1981: 86).

grinda]⁷⁸, *Tiltabalė* b. Krsn⁷⁹. Dar plg. numanomą įvardijimo situaciją ir pelkėtų, šlapių vietų ypatybes nusakantį sakinį: *Iš lėto vežimas pasuko klampiu, tižiu pelkių keliu* (P. Cvir.).

Raistavardžio dangos kokybė – **durpės** – inspiravo įvardijimo *Durpinė* rst. Prn susidarymą, plg. liet. *dūrpinis*, –ė ‘su durpėmis’ [Čia *dūrpinė* pieva, *žemė Kt*]. Tokį paaiškinimą paremia anketoje užfiksuotas informanto šios vietos apibūdinimas: [toje vietoje] *kasdavo durpes*.

Helonimo *Kanāplinis* b. Prn numanoma reikšmė – **kanapių**, plg. liet. *kanāplė* ‘kanapė’⁸⁰. Giniūnų k. anketos informanto duomenimis, [baloje?]⁸¹ *merk-davę linus ir kanapes*, atspindi pluoštinių augalų perdirbimo procesus, vykdytus tiriamajame plote. Dar plg. tokį pastebėjimą patvirtinantį vv. *Mirkyklūkė* b. Krsn, užfiksuotą iš gyvosios kalbos tiriamajame plote [liet. *mirkyklà* ‘vieta (kūdra), kur mirkomi linai, kanapės’, Mirkykloje kanapės mirksta dvi savaites *Lp*].

Pagal paskirtį, **naudojimą žmogiškoms reikmėms**, galėjo būti įvardytos net kelios pelkėtos vietos. **Plaušinė** plk. Vv (Mozūriškių k. ank.); rst. Vv (Meškynų k. ank.)⁸² – **plaušų** pelkė. Mozūriškių k. anketos informantų pateikti duomenys rodo šiame etniniame plote vykdytus žaliavos rinkimo darbus – [į raistą] *žmonės ėję plaušų lupti*⁸³. Dar plg. liet. *plaušinis*, –ė ‘padarytas iš plaušų’ [Plaušiniai raikščiai *stiprūs kaip vielos Žvr*]. Iš pastarųjų, žmogišką patirtį fiksuojančių, užrašymų galima numanyti, kad karnienos plaušai čia galėjo būti vartojami (iš jų vejamos virvės, audžiamas stiprus maišų audinys ir kt.).

b) ypatybė ⇔ helonimas

Tiriamoji medžiaga parodė, kad **greta statinių** telkšojusios balos taip pat galėjo būti įvardijamos **pagal paskirtį: Garbarinė** b. KzR, plg. liet. *garbarnė*, *garbárnė*, *garbarnià*, *garbárnia* ‘kailių ir odų raugykla, dirbtuvė’⁸⁴ – kailių, odų **dirbtuvės bala; Aviniškė** rst. Prn, plg. liet. *avinė* ‘avių tvartas’ – **avids bala**. Pastarojo vietos vardo formos ir objekto nuorodos nesutapimas liudija, kad greičiausiai buvo įvardyta bala, o ne raistas. Tokį spėjimą paremia ir

⁷⁸ Dėl pastarojo vv. motyvacijos aiškinimo žr. Sviderskienė 2016: 250.

⁷⁹ Dėl šių vv. motyvacijos aiškinimo žr. Sviderskienė 2016: 254.

⁸⁰ Dėl šio leksinio motyvatoriaus rusų onomastikoje žr. Полякова 2010: 11.

⁸¹ Atkreiptinas dėmesys į vardo ir objekto nuorodos giminės nesutapimą.

⁸² Objekto nuorodos ir vardo giminės nesutapimas greičiausiai liudija netikslią objekto identifikaciją arba gamtinės zonos pasikeitimą.

⁸³ Šiame plote funkcionuoja (funkcionavo) pavardės *Plaušinis*, *Plaušinaitis* (pastarąjį Jrb žmonės vadiną *Plaušinis*) (LPŽ II 469).

⁸⁴ Dėl kitų vv. žr. LVŽ III 77.

anketoje pateikti informantų duomenys: *avis prausė*⁸⁵. Abi greta statinių telkšojusios balos, matyt, buvo naudojamos ir kitoms, su statinių paskirtimi susijusioms, reikmėms.

c) Vietos, kurioje skalbiama, pavadinimas metoniminio perkėlimo būdu buvo suteiktas balai **Skalbŷnė** b. Ss, plg. liet. *skalbŷnė* ‘vieta skalbti’ [Nueik į skalbŷnę, rasi ant lentos muilą ir galėsi išsipraust VŠR]. Šiuo atveju motyvuojantis žodis reiškia vietą (vieta ⇒ helonimas).

2. DABAR NE VISAI AIŠKIOS MOTYVACIJOS PRIESAGINIAI HELONIMAI

2.1. Siekiant paaiškinti balovardžio **Jaučėnė** b. Prn⁸⁶ motyvaciją, atkreiptas dėmesys į kitus kalbiniame plote funkcionuojančius analogiškos formaliosios struktūros darinius: *Čiuotėnė* || *Čiuotėnis* rst. Ab (Bilkis 2008: 173)⁸⁷ [liet. *čiúotė* ‘kiaulė, čiukė’, malon. *čiúotis* ‘meitėlis’]; *Gaidėnė* b. Krkn (Bilkis 2008: 190; LVŽ III 11–15), agronimą *Gegėnė* pv. Nt (LVŽ III 117)⁸⁸ [liet. *gegė*, *gėgė* ‘pavasarij kukuojantis miško paukštis (Cuculus canorus)’]. Šiandien šių vv. motyvaciją galima tik interpretuoti. Ašmintos dvaro teritorijoje telkšojusi bala galėjo būti pavadinta *Jaučėnė* dėl jos gabaritiškumo, t. y. didumo. Remiantis tautosakoje užfiksuotu tautinio vertinimo pavyzdžiu *Didelis kaip jautis, kvailas kaip avinas* (Pšl), plg. spėjamai priešingos reikšmės vv. *Gaidėnė* (greičiausiai šią įvardijimo formą pasirenkant dėl abejotinos objekto vertės, jo tinkamumo įprastoms žmogiškoms reikmėms). Pastarąją interpretaciją paremia *Lietuvos vietovardžių žodyno* (2018) medžiaga ir jos aiškinimas: nemažai negyvenamųjų vietų vardų gali būti kilusių iš liet. *gaidŷs* ‘naminis paukštis, vištų patinas (Gallus gallinaceus)’, o kai kurių tokios kilmės vv. motyvacija, matyt, susijusi su neigiamu požiūriu į įvardijamuosius objektus, nurodo jų menkumą, mažumą, nederlingumą (pavyzdžiui, šalia vv. *Gaidprūdis* nurodyta, kad čia auganti prasta žolė, šalia vv. *Gaidmiškis* užrašyta, jog miške niekas neauga) (LVŽ III 11–15)⁸⁹. Tokiu atveju

⁸⁵ Dėl pastarojo vv. darybos ir kilmės dar žr.: Bilkis 2008: 65; LVŽ I 244–246, kur nurodoma dvejopa kilmės galimybė: iš liet. *āvinas*, kita vertus, iš avd. *Āvinas*.

⁸⁶ Ašmintos dvaro anketoje rašoma: *prigėręs jautis*.

⁸⁷ Dėl vv. autentiškų lyčių pateikimo dar žr. LVŽ III 78: *Čiuotėnis* || *Čiuotėnius* rst. Ab.

⁸⁸ Dar plg. kitos struktūros įvardijimus *Gėgiaraistis* b. Skm; *Gėgių balà* b. Lkm (LVŽ III 117).

⁸⁹ Anot etnolingvistės Jelenos L. Berezovič (Uralo federalinis universitetas), rusų toponimijoje gaidžio vaizdiny manifestuoja apie įvardijamojo objekto artumą, jo buvimą netolimoje gyvenamojoje kaimo aplinkoje. Tipinė įvardytojo pozicija, orientuojantis supančioje erdvėje, atskaitos taškas – įvardytojo namai (plačiau žr. Бeрeзoвич 2001: 37–38).

šis įvardijimas šlietūsi prie kitų, galbūt liaudiškoje sistematikoje **pagal funkciją** (paskirtį) sietinų įvardijimų: *bala*, *skirta jaučiams gerti (didesnė)*, ir *bala, iš kurios gaidžiams tepakanka vandens* (mažesnė, menkesnė).

Greičiausiai **dėl tamsaus** (neskaidraus, neperšviečiamo ar pan.) **balos vandens** ši buvo nominuota **Sakalinė** b. Prn. Dėl tokio spėjimo plg. tautinius mąstymo standartus atspindinčius sakinius apie šį paukštį: *Sakalėlis juodas, juodas nedarytas* NS366 (LKŽe); *Vienas buvo juodas kaip sakalas, antras buvo margas kaip genelis* JD791 (ten pat). VK lapeliuose užrašyta ir kitose Lietuvos vietose šiuo vardu įvardytų topoobjektų, kurie taip pat galėjo būti nominuoti dėl tamsaus žemės dangos pavidalo: *Sakalinė pieva prie Merkio* Varėnos r. Jakėnų apyl. Maskaukos k. (1985 m.), *Sakalinė buvusi ganykla* Gargždų vlsč. Maciuičių k. (PKk kortelė). Objektų nuorodos (lokali padėtis prie upės ir pan.) kiek paremia ankstesnį spėjimą. Kita vertus, įvardijimo *Sakalinė* b. Prn susidarymą galėjo nulemti ir įvardijamojo **objekto** gabaritiškumas, t. y. **mažumas** [liet. *sākalas* ‘toks plėšrus paukštis (Falco)’; *Sakalas mažesnis už vanagą J.*⁹⁰]. Nors Apušoto k. anketoje apie balą nepateikiama jokių papildomų informatyvių duomenų, padedančių aiškiau suprasti įvardijimo sąlygą, VK duomenys kiek paremia pastarąjį spėjimą: Gargždų vlsč. Maciuičių k. 1936 m. (kito ploto) anketoje paliudyta, kad *Sakalinė* – 0,2 ha dydžio kalva⁹¹.

2.2. Hidroobjekto vardas **Cigānska** b. Mrj sietinas su lenk. *cygański* ‘čigoniškas’ (SJP I 358)⁹². Su kokiomis denotato (balos) ypatybėmis įvardytojas siejo „čigoniškumą“ tiriamajame plote, galima tik interpretuoti – galbūt su gabaritiškumu, t. y. nedidele gyvenamosios vietos teritorijoje telkšojusios balos apimtimi. Dėl tos pačios ypatybės (dėl hidroobjekto mažumo) greičiausiai buvo įvardyta ir kita natūrali gamtos anga (balovardis užrašytas Agurkiškės GA) **Mozūrinė** b. KzR⁹³, plg. kitą tiriamojo ploto įvardijimo pagal gabaritiškumą reprezentantą *Mozūrgirė* su objekto nuoroda *nedidelis miškelis* Ldvn (VK). Šiame šaltinyje esama ir daugiau užfiksuotų užrašymų, liudijančių, kad įvardijimo ātrama pasirenkamas mozūrų etninės grupės asmens pavadinimas (liet. *mozūras, -ė* ‘mozūrų etninės grupės žmogus’) reprezentuoja įvardijamojo objekto mažumą, o kartu

⁹⁰ Į mūsų šalies Raudonąją knygą 1976 m. įrašyta migruojanti sparnuočių sakalų keleivių rūšis, kurios atstovai natūralioje aplinkoje gyvenimui dažniausiai renkasi plačias aukštapelkes, pušynus, mišrius spygliuočių miškus. XX a. šio paukščio lizdai aptikti ir Prienų rajone, Žuvinto rezervate (plačiau žr. prieigą internete: <https://www.delfi.lt/grynas/gamta/nykstanti-pauksciu-rusis-vis-dazniau-sutinkama-miestuose.d?id=66563736> [žiūrėta 2019-11-18]). Taigi, šie sparnuočiai tiriamojo ploto atstovams galėjo būti žinomi ir pažįstami.

⁹¹ Skiltyje *Žemės paviršiaus rūšis, išvaizda, kokybė* rašoma: *smėlynas, daug akmenų ir pušelės auga.*

⁹² Dėl šio vv. darybos ir kilmės aiškinimo žr. LVŽ II 18.

⁹³ Dėl helonimo *Mozūrinė*, užfiksuoto kitame Lietuvos plote, darybos žr. Bilkis 2008: 166.

ir išreiškia įvardytojo vertinimus šios etninės grupės žmonių atžvilgiu: *Mozūras* (nk.) 200 m ilgio *griovys* Kauno aps. Raudondvario vlsč. ir GA 1936 m.; *Mozūras* 0,3 ha aukštuma Marijampolės aps. Sasnavos vlsč. ir GA 1936 m. (ten pat).

Žydinė b. Mrj – bala, greičiausiai taip įvardyta dėl neskaidraus vandens (galbūt buvusi gili), t. y. **tamsi** bala. Tokį paaiškinimą galėtų paremti apeliatyvinis asmens pavadinimas liet. *žydas*, –ė ‘žydų tautybės žmogus’ (DKŽ 170). Pastarasis (žmogus) šio ploto kalbinės bendruomenės narių apibūdinamas kaip „tamsus“: Aš *panašus toks į žyda, juodas buvau* (Ss). Kita vertus, tiriamajame plote *žydas* gali reikšti statinio pavadinimą ‘lauke sustatyta perpučiama durpių ar malkų krūva’ [Kap džiūsta durpės, krauni in žydus po penkias kulbukes *Brb*; Kai suveždavom durpes, į žydus sukraudavom *Vlkv*]. Taigi, bala, buvusi **greta statinio**, galėjo būti įvardyta *Žydinė*. Tokiu atveju dėl vv. struktūros ir semantikos plg. *Baraginė* b. KzR, manant, kad pastarojo įvardijimo reikšmė – bala, buvusi greta statinio.

2.3. Siekiant suprasti ir paaiškinti, kokia vietos ypatybė tapo įvardijimo **Lau-mikis** rst. Prn⁹⁴ pamatu, atkreiptas dėmesys į apeliatyvinės leksikos reprezentanto, tapusio įvardijimo atrama, vartosenos gyvojoje kalboje atvejus: liet. *laūmė* prk. ‘kas negražus, apsileidęs (kernojant)’ (liet. *keřnoti*, –oja, –ojo ‘jaukti, terlioti’); laumšluotėmis (*Viscum album*) vadinamos *nevykusios*, į šluotą suaugusios, susimetusios medžių šakos⁹⁵. Taip pat bot. skalsė (*Claviceps purpurea*) vadinama *laume* dėl tamsios augalo spalvos [Laumės [rugiuose] yra *juodos spalvos Jsv*]. Atsižvelgus į bendrąjį kalbinį pasaulėvaizdį, ryškėjantį iš pateiktų vartosenos pavyzdžių, galima daryti prielaidą, kad raistas greičiausiai įvardytas dėl jo **tamsaus**, galbūt **nelygaus** (dėl į gumulus susimetusių augalų⁹⁶), t. y. susivėlusio, **paviršiaus**. Pagrindžiant šią interpretaciją, plg. *Juodikis* ež. Ob (VK), asmens įvardijimo analogą pvd. *Juodikis* (LPŽ I 858), apeliatyvinės nominacijos reprezentantus liet. *báltikis*, *báltikis* ‘baltas kiškis’ [Báltikis iš miško į laukus nebėga *Lkč*], liet. *kéršikas* ‘keršas meitėlis’. Dėl spėjamai aktualizuoto paviršiaus susivėlimo požymio dar plg. *Čiulkinys* rst. Gdl (liet. *čiulkinys* ‘gumulas, gniužulas’). Dėl semantikos plg. kitus Lietuvos vandenvardžius *Laumėlis* ež. Aln, *Laūmis* ež. Plt⁹⁷. Taigi, įvardijimo proceso metu raistui suteiktas vardas *Laumikis* siekiant geografinę zoną ne tik išskirti iš aplinkos, kitų kraštovaizdžio zonų, bet ją ir įvertinti.

⁹⁴ Dėl raistavardžio dar žr. Bilkis 2008: 39.

⁹⁵ Liet. *laumšluotė* ‘parazitinio grybelio pakenkto medžių šakos, suaugusios į šluotą; laumės šluota’ [Ir taip šiandien dar medžiūse *nevykusias* šakas *laumšluotėms* vadina *S. Dauk.*].

⁹⁶ Dar plg. iš raštų užfiksuotą sakinį: *Žolyne gausiai auga viksvos: šluotelinė, kupstinė, šeriutoji ir kt.* (LKŽe).

⁹⁷ Dėl pastarųjų vv. žr. Vanagas 1981: 111, kurie pateikiami *Demonologinės reikšmės hidronimų* poskyryje (ten pat, 110–112).

IŠVADOS

1. Priesagų derivatų tyrimas praplėtė motyvacijos reiškinių sampratą, leido šį reiškinių suvokti kaip svarbios etnokultūrinės informacijos šaltinį. Šio tyrimo metu išsamiai tiriamos etninės srities atstovų pasaulėvokos, mąstymo savitumą atskleidė ne tik palyginimais, išvelgtomis analogijomis grįstos metaforos, bet ir metonimijos. Ypač vertingomis laikytina metafora *vieta yra žmogus* – bala *Panaitė* Vv ir metonimija *vieta yra gyvulio plauko spalva (atspalvis)* – plynė *Bėrėkas* Vv. Pirmuoju atveju vieta prilyginama žmogui pažeidžiant semantinę binarinę opozicija *gyvas* vs. *negyvas*, antruoju – įvardijama pagal dalies ir visumos santykį, atskleidžiamas platesnis gyvulio plauko atspalvio vartosenos laukas. Abu įvardijimai grįsti valstietiška kultūrine patirtimi.

Universalesnės, grįstos žmogiško mąstymo standartais, metaforos, sutinkamos ir kitų tautų toponimijoje: vieta yra indas – *Bliūdėlis* b. KzR, *Druskinė* b. Mrj, *Ragūtis* b. Ldvn. Jos atskleidžia ir tam tikrą įsivaizduojamą gradualinį vietos dubumo aspektą (įsivaizduojamai talpinamo vandens kiekį). Tyrimas atskleidė, kad vietos vardu *Bliūdėlis* reiškiamas prasminis turinys konkuruoja su kitų užrašytų lokaliai sutampančių balų *Bliūdas* b. KzR (liet. *bliūdas* ‘dubuo; į jį telpantis kiekis’), *Šaukštas* b. KzR (liet. *šaukštas* ‘įrankis skystam, tirštam ar biriam maistui dėti į burną; šiuo įrankiu paimamas kiekis’), *Torieška* b. KzR (liet. *torieška* ‘lėkštė; kiekis, telpantis į šį indą’) vardų turiniu, atskleidžiančiu įvardijamojo objekto tam tikro aspekto – lėkštumo, dubumo – laipsnį.

Nominatyviniu požiūriu savitas metoniminio įvardijimo atvejis *Baltakinė* b. Lbv, kuomet įvardijimo pagrindas – tam tikros ypatybės turėtojas, regos organas (liet. *baltakė* ‘balta, išversta akis’), esantis viršutinės gyvo padaro kūno dalies (galvos) srityje, kurio ypatybė (aklumas) įsivaizduojamai būdinga ir įvardijamajam heloobjektui (bala užakusi).

Vertingas lingvokultūrinis aspektu semantinės nominacijos reprezentantas *Cibulynė* b. Igl, atitinkantis mąstymo schemą: *valgis, kuriame daug svogūnų – klampī vieta, kurioje, matyt, daug į svogūnus panašių augalų* (varliacibulių ?), atskleidžiantis, kaip individo sąmonėje kylančios asociacijos produkuoja naujas reikšmes.

2. Atliekant tyrimą buvo disponuojama kuo išsamesne informacija apie denotatą, skiriama daug dėmesio lokaliajai helonimo padėčiai erdvėje (buvimui gyvenamosios vietos teritorijoje ar už jos ribų), tai leido pasiekti papildomų rezultatų: pastebėti, kad didžiąją metoniminio įvardijimo atvejų dalį greičiausiai lėmė pačių įvardijamųjų objektų buvimo vietos – už gyvenvietės ribų – aplinkybė. Nežinant individualių tam tikros vietos ypatybių, vietai esant mažiau socialiai reikšmingai, ši įvardijama ekonomiškiau – greta, neapibrėžtu atstumu, buvusios kitos vietos vardu, „nesukuriant“ naujo. Be to, metoniminio

perkėlimo būdu susidarę helonimai tam tikrais atvejais yra pasikeitusio kraštovaizdžio liudininkai.

3. Šis priesaginių Marijampolės apskrities helonimų motyvacijos tyrimas atskleidė ir gana ryškia pragmatinę pelkėtų vietų įvardijimo kryptį: (a) tai, ko yra, ko randama pelkėtose vietose, jų tinkamumą žmogiškoms reikmėms atskleidžia atributinės reikšmės helonimai (atributas $\Rightarrow$ helonimas); (b) dariniai su priesagomis *-inė*, *-inis*, atitinkantys įvardijimo schemą ypatybė $\Rightarrow$ helonimas, atskleidžia, kad pelkėtos vietos vardų „kūrėjo“ suvokiamos kaip tam tikros rūšies augalų, gyvūnų talpintojos; (c) sinonimiškai vartojami dariniai su priesagomis *-ynas*, *-ynė* nurodo šios gamtinės zonos augalų augtąsias vietas, prieglobstį randančių realių ir menamų (*Velnėnė* b. Vv) gyvūnų vietas.

4. Tyrimas praplėtė ir tikrinio žodžio fenomeno sampratą: (a) buvo atkreiptas dėmesys į toponominacijos ir toponimizacijos procesus, vykusius be struktūrinių pakitimų, kurių metu naudojami sudaiktavardėję būdvardžiai, apibūdinantys objektų formą, dydį, spalvinį pavidalą ir kitas jų ypatybes. Neoficialiojoje vartosenoje tokio pobūdžio įvardijimai sutrumpinami iki vieno komunikacine prasme reikšmingo elemento, o objekto nuoroda neeliminuoama iš vietos vardo semantikos; (b) onomastinė motyvacija pavaldi laikui, kraštovaizdžio kaitai, išblukimui, tačiau vietų vardams tai nekliudo funkcionuoti ir būti svarbiais socialine bei komunikacine prasme, (at)skiriant vienas vietas nuo kitų.

OBJEKTŲ NUORODŲ IR KITI SUTRUMPINIMAI

a. – aikštė	m. – metai
ar. – arimas	malon. – maloninis
ank. – anketa	mot. – moteriška
apyl. – apylinkė	nk. – nekirčiuotas
aps. – apskritis	plg. – palygink
avd. – asmenvardis	plk. – pelkė, pelkėta vieta
b. – bala	pln. – plynė
ež. – ežeras	prk. – perkeltine reikšme
g. – giminė	pv. – pieva
GA – girininkijos anketa	pvd. – pavardė
grv. – griovys	prvd. – pravardė
k. – kaimas	r. – rajonas
kln. – kalnas	rst. – raistas
krm. – krūmai	upl. – upelis
krtm. – kirtimas	vyr. – vyriška
lenk. – lenkų	vlsč. – valsčius
liet. – lietuvių	vv. – vietovardis

LOKALIZACIJOS NUORODŲ SUTRUMPINIMAI

Ab – Abarauskaĩ (Lazdijų r.)	Ldvn – Liudvināvas (Marijāmpolės sav. ter.)
Aln – Alantà (Molėtų r.)	Mrj – Marijāmpolė
Brb – Balbiėriškis (Priėnų r.)	Mškč – Meškūčiai (Marijāmpolės sav. ter.)
Dl – Dėltuva (Ukmergėės r.)	Nt – Notėnai (Skuodo r.)
Dnl – Danilavà (Vilniaus r.)	Ob – Obėliai (Rėdkiškio r.)
Gdl – Gudėliai (Marijāmpolės sav. ter.)	Plt – Plėteliai (Plungės r.)
Igl – Igliškėliai (Marijāmpolės sav. ter.)	Prn – Priėnai
Jz – Jiėznas (Priėnų r.)	Sdk – Sudeikiiai (Utenos r.)
Klvr – Kalvarijà (Marijāmpolės sav. ter.)	Skdv – Skaudvilė (Tauragės r.)
Kpč – Kāpčiamiestis (Lazdijų r.)	Ss – Sasnavà (Marijāmpolės sav. ter.)
Krkn – Krekenavà (Pānevėžio r.)	Sug – Sugiñčiai (Molėtų r.)
Krsn – Krosnà (Lazdijų r.)	Šil – Šilavotas (Priėnų r.)
KzR – Kazlų Rūdà	Vl – Veliuonà (Jurbarko r.)
Lbv – Liubāvas (Kalvarijos sav. ter.)	Vln – Vilūnai (Kaišiadorių r.)
	Vv – Veiveriaĩ (Priėnų r.)

ŠALTINIAI

DKŽ – *Daukšių krašto žodynas*, autorius V. Labutis. Vilnius: Alma littera, 2002.

KzRŠŽ I – *Kazlų Rūdos šnektos žodynas 1*, autorius Aldonas Pupkis. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2008.

LKŽ_{e2} – *Lietuvių kalbos žodynas I–XX (1941–2002)*, elektroninis variantas (antras elektroninis leidimas), redaktorių kolegija: G. Naktinienė, J. Paulauskas, R. Petrokienė, Z. Šimėnaitė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė, vyr. red. G. Naktinienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013.

LPŽ – *Lietuvių pavardžių žodynas 1–2*, autoriai V. Maciejauskienė, M. Razmukaitė, A. Vanagas, atsak. red. A. Vanagas. Vilnius: Mokslas, 1985–1989.

LUEV – *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*, atsak. red. E. Grinaveckienė. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963.

LVŽ I – *Lietuvos vietovardžių žodynas 1*, redaktorių kolegija: L. Balode, V. Blažek, G. Blažienė, V. Kardelis, A. Ragauskaitė, S. Temčinas, J. Udolph. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2008.

LVŽ II – *Lietuvos vietovardžių žodynas 2*, autoriai L. Bilkis, G. Blažienė, M. Norkaitienė, A. Ragauskaitė, M. Razmukaitė, D. Sviderskienė, atsak. red. L. Bilkis. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2014.

LVŽ III – *Lietuvos vietovardžių žodynas 3*, autoriai V. Adamonytė, L. Bilkis, G. Blažienė, D. Kačinitė-Vrubliauskienė, M. Norkaitienė, A. Ragauskaitė, M. Razmukaitė, D. Sviderskienė, atsak. red. L. Bilkis. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2018.

LŽ VI – *Lietuvos žemės vardynas. Instrukcija Lietuvos žemės vardynui surašyti*, sud. K. Alminauskis. Klaipėda: Akcinė „Ryto“ bendrovė, 1934.

PPAŠŽ I – *Pietinių pietų aukštaičių šnektų žodynas 1*, Asta Leskauskaitė, Vilija Ragaišienė. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2016.

SJP – *Słownik języka polskiego 1*, Warszawa: Nakładem prenumeratorów, 1900; 2–6, Warszawa: Nakładem prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego, 1902–1915; 7, Warszawa: Przez K. Króla i W. Niedźwiedzkiego, z zapomogami Kasy im. Mianowskiego, 1919; 8, Warszawa: Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego, 1927.

VK – *Vietovardžių iš gyvosios kalbos kartoteka*, Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centro fondas.

LITERATŪRA

Ambrazas Saulius 2000: *Daiktavardžių darybos raida 2*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Bilkis Laimutis 2008: *Lietuvių helonimų daryba: priesaginiai ir priesagietieji helonimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Bilkis Laimutis 2009: Baisogalos valsčiaus vandenvardžiai. – *Baisogala*. Vilnius: Versmė, 356–365.

Bilkis Laimutis 2018: Lietuvių vietovardžių su šaknimi *gal-* (< liet. *gālas* ‘pabaiga, kraštas’) darybos ypatybės. – *Acta Linguistica Lithuanica 79*, 212–234.

Būgienė Lina 1999: Mitinis vandens įprasminimas Lietuvių sakmėse, padavimuose ir tikėjimuose. – *Tautosakos darbai 11(18)*, 13–85.

Butkus Alvydas 1995: *Lietuvių pravardės*. Kaunas: Aesti.

Gritėnienė Aurelija 2006: *Augalų pavadinimų motyvacija šiaurės panevėžiškių partarmėje*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Jakaitienė Evalda 2010: *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Kabašinskaitė Birutė 2014: *Etimologijos metmenys. Istorija – teorija – skaitiniai*. Vilnius: UAB „Eugrimas“. Prieiga internete: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2014_Etimologijos_metmenys.pdf [žiūrėta 2019-09-02].

Lubienė Jūratė 2015: *Lietuvių kalbos mikonimai: nominacija ir motyvacija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Nübling Damaris, Fahlbusch Fabian, Heuser Rita 2012: *Namen. Eine Einführung in die Onomastik (Narr Studienbücher)*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co. KG.

Rutkovska Kristina 2016: *Namų* konceptas lietuvių kalboje ir kultūroje. – *Lietuvių kalba* 10. Prieiga internete: www.lietuviukalba.lt [žiūrėta 2020-01-02].

Sviderskienė Dalia 2016: Sudurtinių Marijampolės apskrities helonimų motyvacija. – *Acta Linguistica Lithuanica* 75, 243–273.

Sviderskienė Dalia 2017: Sudėtinių Marijampolės apskrities helonimų motyvacija. – *Acta Linguistica Lithuanica* 77, 78–102.

Vanagas Aleksandras 1970: *Lietuvos TSR hidronimų daryba*. Vilnius: Mintis.

Vanagas Aleksandras 1981: Lietuvių hidronimų semantika. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 21, 4–153.

Березович Елена Л. 2001: «Обычный» топоним как объект этнолингвистического исследования. *Имя: внутренняя структура, семантическая аура, контекст*. Тезисы международной научной конференции. Часть 1, 35–38.

Блинова Ольга И. 1984: *Явление мотивации слов: Лексикологический аспект*. Томск: Издательство Томского университета.

Блинова Ольга И. 2007: *Мотивология и её аспекты*. Томск: Издательство Томского университета.

Блинова Ольга И. 2012: Ключевые термины мотивологии: испытанные временем (1971–2011 гг.). – *Вестник Томского государственного педагогического университета* 10(23), 5–10.

Чайкина Юлия И. 1983: К интерпретации микрогидронимии Сухоны. – *Вопросы ономастики* 16, 89–97.

Голев Николай Д. 1972: *Функции мотивизации и народная этимология*. Prieiga internete: <http://lingvo.asu.ru/golev/articles/z59.html> [žiūrėta 2019-10-11].

Голев Николай Д. 1972a: *О принципах номинации и методе их исследования*. Prieiga internete: <http://lingvo.asu.ru/golev/articles/z66.html> [žiūrėta 2019-12-09].

Голев Николай Д. 1991: Мотивационные типы ономастических образований в художественной литературе и публицистике. – *Номинация в ономастике: Вопросы ономастики* 19, 51–60. [Свердловск: Изд-во Урал. ун-та].

Захарова Любовь А., Нестерова Наталия Г., Старикова Галина Н. 2003: Аспекты изучения топонимической системы города Томска. – *Вестник Томского государственного университета* 277, 177–185.

Иванова Елена Э. 2015: К вопросу о редких цветообозначениях в русской топонимии. – *Этнолингвистика. Ономастика. Этимология*. Материалы III междунар. науч. конф. Екатеринбург, 7–11 сентября 2015 г. [отв. ред. Е. Л. Березович; ред. Е. О. Борисова, Н. В. Кабинина, М. Э. Рут, Л. А. Феоктистова]. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 128–130.

Карпенко Юрий А. 1966: *Становление восточнославянской топонимии (Закономерности словообразования)*. Prieiga internete: http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2013/02/Stanovlenie_66.pdf [žiūrėta 2019-12-09].

Карпенко Юрий А. 1967: Свойства и источники микротопонимии. – *Микротопонимия*, 15–22.

Коновалова Надежда И. 2017: Рациональное и эмоциональное в семантике демонологемы. – *В созвездии слов и имен: сб. науч. ст. к юбилею Марии Эдуардовны Рут*, редкол.: Е. Л. Березович (отв. ред.), Т. Н. Дмитриева, Н. В. Кабинина и др. Екатеринбург, 401–413.

Палкина Елена Э. 1983: Структуро-словообразовательные модели русских гидронимов в бассейне реки Чусовой. – *Вопросы ономастики* 16, 98–100.

Полякова Елена Н. 2010: О связи языка и культуры по данным лексики и ономастики (фамилия Коноплёв и слово конопля). – *Российская и зарубежная филология* 5(11), 7–17.

Просвирнина Ирина С. 2001: Особенности семантики русских составных топонимов. – *Известия Уральского государственного университета* 20, 35–48.

Голстая Светлана М. (2002). Мотивационные семантические модели и картина мира. – *Русский язык в научном освещении* 1(3), 112–127.

Motivation of Suffixal Helonyms of Marijampolė County

SUMMARY

The article addresses Lithuanian suffixal helonyms constituting a peculiar and interesting layer of the so called non-equivalent lexis. The data analysis sought to reveal the feature forming the basis of nomination of marshy places, to determine (interpret) what the name of the place actually meant at the time of its formation and conversion into *nomina propria*, to explain the understanding, conception and evaluation of this place by a representative of the ethnic area concerned as well as its logical interpretation based on own cultural experience, to reveal the “name-giver’s” strategy followed at the time of nomination.

To achieve the aim, the representatives of the class of hydronyms were studied using the linguistic methods of structural, semantic, motivological analysis. As comprehensive information about the denotatum as possible is in use; the study makes use of the data about the linguistic consciousness of the informants from the area under analysis, which were recorded in the “Land Names” questionnaires (1935–1937), as well as the surviving additional information enabling us to grasp their knowledge and experience and helping to understand the onomastic situation. The research applies the scientific cognitive method (the grouping of helonyms into certain groups based on their similarities or differences according to the selected criteria), the internal reconstruction method, pragmatic, cognitive interpretation and descriptive methods. The study is important from both practical/informative and theoretical perspectives, as it helps to reveal the specificities pertaining to the language practice in the field of onomastic nomination; it expands the picture of the lexical system and enables us to take a look at local (Lithuanian) toponyms in the context of national identity as the expressers of the outlook, worldviews, culture and psychological states of the representatives of a certain ethnic group and as spatial landmarks, which function and are important from the social and communicative perspective and separate certain places from others.

Įteikta 2019 m. gruodžio 19 d.

DALIA SVIDERSKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, Vilnius LT-10308, Lietuva

dalia.sviderskiene@lki.lt